

Vattennivåer i Åsunden

En faktautredning 2008

Ulricehamns Kommun

ULRICEHAMNS
KOMMUN

Sammanfattning

Miljö- och samhällsbyggnadskontoret i Ulricehamns kommun har fått uppdraget att ta fram ett underlag för att Ulricehamns kommun ska kunna ta ett inriktningsbeslut gällande regleringen av Åsundensjöarna.

Åsundensjöarnas reglering är komplex och det finns många faktorer att ta hänsyn till vid en diskussion om en eventuell förändring av sjöns reglering. Under lång tid har kommunen och flertal föreningar och medborgare ansett att den upplevs som ett problem och Ulricehamns kommun får in klagomål, om såväl höga som låga vattenstånd. Problematiken med klimatet och med risk för ökade nederbörds-mängder gör frågan alltmer aktuell.

Konsekvenserna av befintlig vattendom från 1946, som i första hand avsåg att använda Åsundens reglering för att tillgodose intressen för nedströms liggande vattenkraftverk, är att det tappas lite ur sjön när tillrinningen till sjön är stor och vice versa. Vattendom föreskriver vid höga flöden i Mårdaklev (behovet för nedströms liggande kraftverk anses täckt) en låg tappning, d v s en dämning. Om vattenföringen i Mårdaklev är låg skall enligt vattendomen avtappningen från i första hand Åsunden ökas, för att på så sätt nå upp till den lägre behovskurvan. Under perioder med låg tillrinning till sjön blir konsekvensen av detta att ett relativt sett redan lågt vattenstånd i Åsunden ytterligare förstärks, förutsatt att det inte går under + 163,00 m (sänkingsgränsen).

Om man tittar på åren 1997 till 2007 så är det framförallt låga vattenstånd framför höga som är mest frekventa. De högre vattenstånden, lika med eller över +164,7 m inföll nästan uteslutande under vintern. Det lägsta uppmätta vattenståndet noterade +163,0 m och det högsta +164,83 m. Det stora problemet med regleringen av Åsunden verkar vara låga vattenstånd och att dessa uppstår både vinter, vår och höst (vattenstånd lika med eller lägre än +163,3 m inföll inte någon gång under sommaren). Förekomst av höga vattenstånd är betydligt mindre frekvent förekommande än de lägre och för den undersökta perioden inträffar dessa nästan uteslutande under vintertid. Vad som dock inte är lätt att utvärdera är övergångarna mellan vattenstånden.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län uttalade sig 1994 att Åsundens reglering inte kan ses isolerat. Vattenföring i Ätran är av synnerligen stor vikt – inte minst för lax och havsöring – längre nedströms. En översyn av Ätrans reglering, från Åsunden till havet, bör därför aktualiseras.

Ulricehamns kommun beslutade 1996 att förordna en förändrad vattendom för Åsunden med en höjd sänkingsgräns till +163,3 m och införande av en dämningssgräns motsvarande + 164,7 m samt att avtappningen anpassas till den naturliga avbördningskurvan.

Kammarkollegiet (den statliga myndighet som ska bevaka allmänna miljö- och naturvårdsintressen) utredde tillsammans med länsstyrelsen i Älvsborgs och Hallands län, berörda kommuner, Sydkraft AB och enskilda, förutsättningarna för en omprövning av vattendomen 1994-1998. De kom fram till att en ändrad reglering av Åsunden kan komma att kräva en förnyad skadevärdering eftersom det bland annat finns en ökad risk för översvämning, och att kostnaderna för att reglera dessa skador skulle kunna bli mycket stora. Det finns t ex 200 fastigheter runt Åsunden och Yttre Åsunden samt nedströms liggande kommuner som är sakägare. Därmed avslutade länsstyrelsen i Älvsborgs län ärendet 1998.

Vid en förnyad förfrågan från kommunen 2001 meddelade länsstyrelsen att de såsom tidigare inte hade möjlighet att återuppta förhandlingar om en förändrad vattendom. De lämnade dock en öppning, att frågan återigen bör övervägas då försöket med ändrade regleringsrutiner i bland annat Fegen har avslutats. Länsstyrelsen väntar dock fortfarande på svar i Fegen-ärendet från Kammarkollegiet.

Det finns en möjlighet att ansöka om ändring av vattendomen för Åsunden. Kommunen kan själv eller tillsammans med andra intressenter i en samrådsgrupp t ex via Ätrons vattenråd göra det. Ur ekonomiska och juridiska aspekter så finns det ett antal svårigheter, man behöver bland annat så kallad rådighet och därutöver måste allmänna intressen gynnas om Kammarkollegiet ska driva frågan.

De kompletterande undersökningar som behöver göras för en ansökan har i denna rapport kalkylerats till ca 1 150 000 kronor omfattande bland annat framtagning av ett regleringsförslag, utredning av översvämnings-, erosions- och skredrisker samt en skaderegleringsutredning. Ovan på detta tillkommer eventuella skadeersättningar som är omöjliga att uppskatta.

Undersökningarna skulle kunna visa att en regleringsförändring endast kommer att förbättra förhållandet för fastigheter runt sjön och för andra sakägare. Så lyckas man i samråd ta fram ett så bra förslag att ingen försämring sker skulle en skadeersättning kunna undvikas eller åtminstone minimeras. Detta är inget omöjligt scenario. Arbetet skulle kunna sättas igång genom att, såsom Falkenbergs kommuns vattendirektivsgrupp gjort, besluta att överlämna frågan om förändrad reglering av Åsunden till Ätrons vattenråd, som skulle kunna vara ett lämpligt forum för denna typ av fråga.

Innehållsförteckning

1.	Inledning.....	6
2.	Bakgrund	6
	Lokalisering.....	6
	Nulägesbeskrivning	7
	Kraftbolagen nedströms Åsunden.....	8
	Åsundens reglering.....	9
	Bakgrund Åsunden	9
	Reglering av Åsunden	10
	Konsekvenser av regleringen av Åsunden.....	12
	Sämsjöns reglering	13
	Bakgrund Sämsjön.....	13
	Reglering av Sämsjön.....	13
	Konsekvenser av befintlig vattendom.....	14
3.	Åsikter om nivåerna i Åsunden	15
	Inledning.....	15
	Länsstyrelsen och Kammarkollegiet.....	15
	Kommunen	16
	Ideella föreningar	17
	Övriga	18
4.	Kvantifiering av Åsundenproblemet.....	20
5.	Omprovning av en vattendom	22
	Regleringen av Åsunden, hur kan den ändras?.....	22
	Rådighet.....	22
	Kommunens möjligheter att påverka vattendomen.....	24
6.	Exempel från andra omprovningsärenden.....	28
7.	Naturen i Åsundenområdet.....	29
8.	Allmänna intressen i och runt Åsundensjöarna	31
	Riksintressen.....	31
	Natura 2000 områden och naturreservat	31
	Skyddsområde för vattentäkt.....	31
	Forn- och kulturminnen.....	31
	Fiskevårdsområden	31
	Sakägare	33
	Skadeersättning - i fallet Åsunden.....	33
	Kompletterande undersökningar	34
9.	Kostnadsbedömning.....	35
	Förklaring till de stora posterna	36
10.	Pågående arbete i Ulricehamns kommun	37
	Översvämningsrisker i framtiden	37
11.	Referenser	38

1. Inledning

Ursprunget till föreliggande rapport är ett svar på en motion från 2004 där miljö- och samhällsbyggnadskontoret från kommunfullmäktige 2006-11-20 fick uppdraget ”att ta fram en kostnadsberäkning för ett samlat underlag inför ett inriktningsbeslut för Ulricehamns kommun avseende Åsundensjöarnas reglering.” Miljö- och samhällsbyggnadskontoret återkom till kommunstyrelsens arbetsutskott 2008-03-25 med en sådan kostnadsberäkning och beslutet blev att kontoret fick uppdraget att fortsätta arbetet med att även ta fram själva underlaget för ett inriktningsbeslut. Arbetet har handlats upp och Ulricehamns kommun gav TerraLimno Gruppen i Falköping uppdraget att ta fram denna rapport.

Åsunden är en reglerad sjö och denna reglering upplevs ibland som ett problem och Ulricehamns kommun får in klagomål, om såväl höga som låga vattenstånd. Det behövs en överblick över vilka problemen är, i vilken grad de påverkar kommuninvånarna, naturen och miljön runt sjön. I uppdraget ingår även att undersöka vilken möjlighet Ulricehamns kommun har att påverka regleringsbestämmelserna för Åsunden.

Åsundens reglering är komplex och det finns många faktorer att ta hänsyn till vid en diskussion om en eventuell förändring av sjöns reglering. Denna rapport inleds med en genomgång av hur regleringen i sjön ser ut idag. Därpå följer ett avsnitt om hur bland andra markägare, föreningar och Ulricehamns kommun upplever regleringen. I påföljande avsnitt kvantifieras problemet med höga och låga vattenstånd genom att se på hur ofta nivåerna når den upplevda ”kritiska gränsen”. Därmed är det lättare att få en uppfattning av hur omfattande problemet är.

Det är emellertid inte självklart att Ulricehamns kommun kan göra en ansökan om ändring av

Åsundens vattendom. En mängd juridiska aspekter spelar in och i denna rapport visas vilka förutsättningar som finns för Ulricehamns kommun att ansöka om ändrad vattendom för Åsunden. Efter detta avsnitt följer en diskussion om kostnader i samband med en ansökan till miljödomstolen.

Figur 1. Karta över Åsundenområdet.

2. Bakgrund

Lokalisering

Åsunden ligger i Ulricehamns kommun i Västra Götalands län. Åsunden övergår i dess sydligaste del i Yttre Åsunden som i sin tur har direktkontakt med Torpasjön sydväst om Yttre Åsunden. Yttre Åsunden gränsar till Ulricehamns, Tranemos, och Borås kommuner. Ätran rinner in i Åsundens nordöstra del för att sedan fortsätta från den nordvästra delen av Yttre Åsunden. I kartan figur 1 till vänster är Åsunden och Yttre Åsunden markerade i mörkblått. Lokaliseringen av kraftverk och dämmen ses i kartan figur 2 sidan 8.

Nulägesbeskrivning

Regleringen av Åsunden sker nedströms Yttre Åsunden, vid Forsa, och vattendomen som styr nivåerna i Åsunden beslutades i domstol 1946. Det är emellertid inte endast vattennivån i Åsunden som styr hur mycket vatten som ska tappas ur sjön, bestämmelserna säger nämligen att det är flödena längre nedströms i Ätran vid Mårdaklev, som ska bestämma hur mycket vatten som tappas i sjön, de så kallade Mårdaklevsbestämmelserna. Vid denna punkt i Ätran bestäms flödet av såväl tappningen från Åsunden som från Fegen och Sämsjön.

Åsundens vattendom är komplex men förenklat uttryckt medför den att när flödet är högt i Ätran vid Mårdaklev, på grund av ett sammantaget högt flöde från de tre vattenmagasinen, säger vattendomen att tappningen från Åsunden skall minskas, vilket kan resultera i snabbt stigande vattenstånd i sjön. Den omvända situationen med lågt flöde vid Mårdaklev kan ge motsvarande omvända effekt med snabbt sjunkande vattenstånd i Åsunden eftersom vattendomen anger att tappning i första hand skall ske från Åsunden, för att tillfredställande flöde skall uppnås vid Mårdaklev.

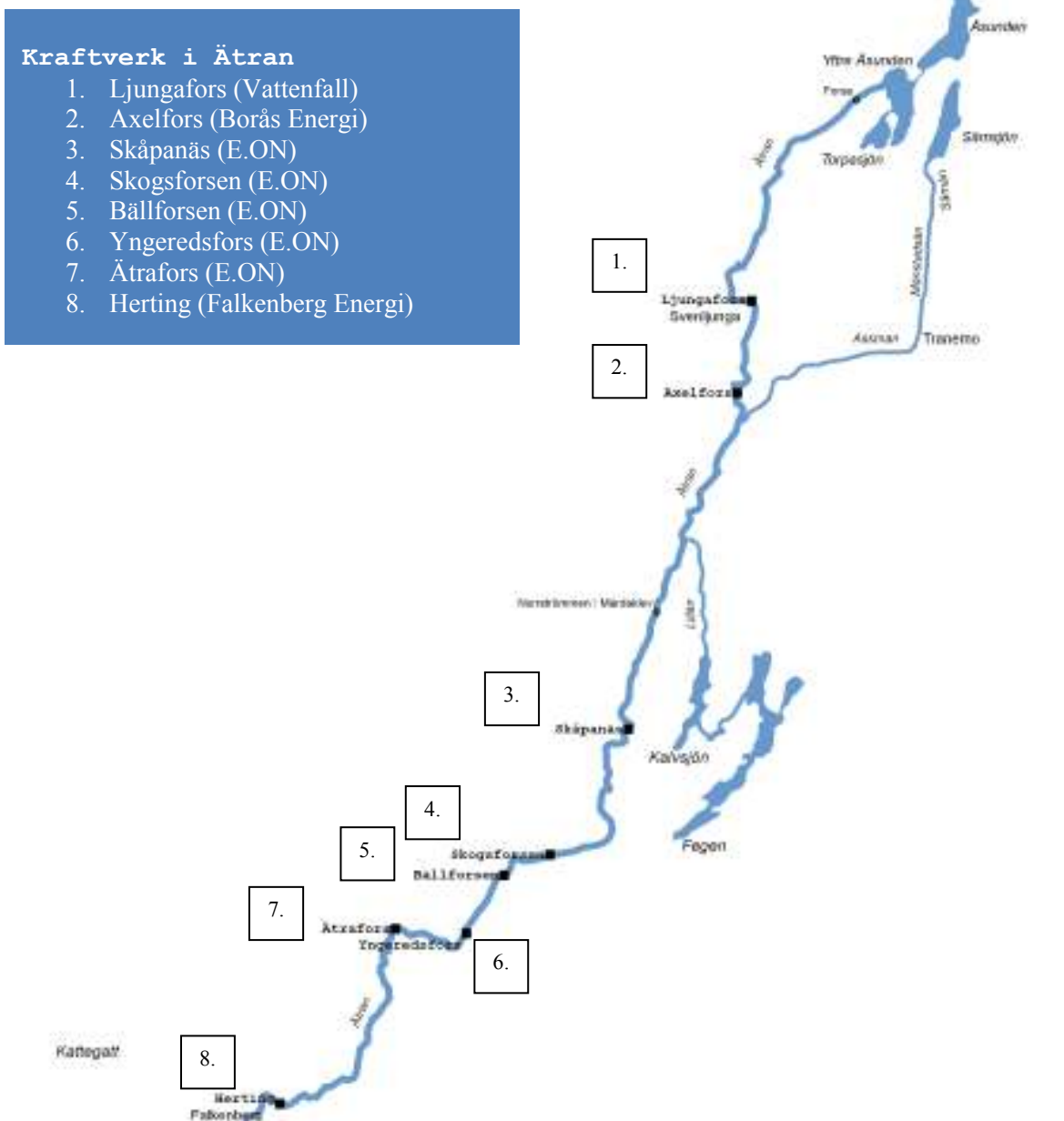
Följden av befintlig vattendom blir att det tappas lite ur sjön när tillrinningen till sjön är stor och vice versa. En anledning till domens utseende är bl.a. att man i första hand avsåg använda Åsundens reglering för att tillgodose intressen för nedströms liggande vattenkraftverk utan någon större hänsyn till övriga intressen. I Ätran nedströms Åsunden finns åtta vattenkraftverk.

Regleringen medför att vattennivån i sjön varierar cirka 2 meter, mellan sänkingsgränsen +163,0 m och den praktiska dämningssgränsen +165,0 m. Dämningssgränsen är dock inte fastställd i vattendomen. Ulricehamns kommun har, efter en utredning gjord av Kammarkollegiet, tagit principbeslut på att kommunen anser att sänkingsgränsen bör höjas till +163,3 m och att en dämningssgräns bör sättas till +164,7 m. Med en sådan ändring tror man att många av problemen som är relaterade till höga och låga vattenstånd i Åsunden kommer att minska. Enligt Kammarkollegiets utredning från 1996 är en sådan ändring inte större än att den kan göras utan att regleringsföretaget behöver ersättas för minskad produktion.

Samtliga höjdangivelser i denna rapport hänvisar till rikets höjdsystem RH 00 och anges som meter över havet.

Kraftbolagen nedströms Åsunden

Från utloppet vid Yttre Åsunden till Ätrons mynning i havet vid Falkenberg finns åtta kraftverk i huvudfåran. Fem av dessa drivs av E. ON (f.d. Sydkraft). I kartan nedan finns även sjöar, vattendrag, orter samt Forsa och Mårdaklev utritade. Som kartan visar sammanflödar vattnet från Åsunden i Ätran med vatten från Sämsjön i Assman strax nedströms Axelfors kraftverk. Ytterligare nedströms ansluter vatten från Fegen och Kalvsjön genom Lillån. Sammanflödet mellan Lillån och Ätran ligger strax uppströms Norrströmmen. I bilden ses också Forsa där regleringen av Åsunden sköts, samt Norrströmmen och Mårdaklev.

Figur 2. Kraftverk i Ätran nedströms Åsunden.

Åsundens reglering

Sammanställningen för såväl Åsunden som Sämsjön nedan bygger på uppgifter hämtade från Erik Svenssons (dåvarande Sydkraft AB) utredning¹.

Figur 3. Åsunden och Yttre Åsunden är markerade i grönt.

Bakgrund Åsunden

Ätran mynnar i Åsundens nordöstra del och fortsätter sedan från Yttre Åsunden och västerut vidare ut till havet. Nedströms Åsunden och ner till Skåpanäsfallet faller Ätran inte mer än cirka 40 meter på en 80 km sträcka (0,05 % lutning). Därefter faller Ätran mer än 100 m på en cirka 40 km lång sträcka (0,25 % lutning). Själva regleringen av tappningen från Åsunden görs cirka 2 kilometer nedströms i Ätran, vid regleringsstationen Forsa.

Årmedelvattenföringen vid Åsundens utlopp är ca 10 m³/s, vid Skåpanäs cirka 35 m³/s och vid mynningen i havet 53 m³/s. Med andra ord utgör vattenföringen från Åsunden knappt en tredjedel av den samlade vattenföringen i Ätran vid Mårdaklev.

Tabell 1. Vattenföringar i Ätran vid Mårdaklev
framräknat från SMHI-data under perioden 1935-1975
(tillrinningsområde 2270 km²).

Högsta uppmätta vattenföring (HHQ)	226 m ³ /s
Normal högvattenföring (MHQ)	100 m ³ /s
Medelvattenföring (MQ)	33 m ³ /s
Normal lågvattenföring (MLQ)	9 m ³ /s
Lägsta lågvattenföring (LLQ)	2 m ³ /s

Det totala årsregleringsmagasinet i Ätran är cirka 110 Mm³, vilket betyder en regleringsgrad (den andel av en älvs totala vattenflöde som kan magasineras längs älven) vid Skåpanäs på 10 %. Korttidsreglering sker från Skåpanäs till Herting i Falkenberg. Större delen av fallhöjden nyttjas av de åtta kraftverk som finns på sträckan.

Tabell 2. Årsregleringsmagasin för Ätran.

	Tillrinningsområde	Årsregleringsvolym
Åsunden	676 km ²	50 Mm ³
Sämsjön	74 km ²	12 Mm ³
Fegen	209 km ²	45 Mm ³
Kalven	470 km ²	4 Mm ³

Regleringen av Åsunden idag sker enligt Västerbygdens vattendomstols dom den 27 november 1946 (AM 41/1941). Målet om Åsundens permanenta reglering kungjordes år 1941 men förklarades vilande efter det att tillståndet till en tillfällig reglering meddelats 1941-08-29. 1944 återupptogs målet sedan sökanden ingivit ett nytt regleringsförslag med tillhörande tappningsplan. Det är detta regleringsförslag som utgör vattenhushållningsbestämmelserna i 1946 års dom. Till regleringen hör också rensning och kanalisering av Åsundens utlopp med dimensioner som finns preciserat i 1946 års dom.

Själva regleringen sker vid en ombyggd kraftverksdamm vid Forsa belägen cirka 2 km efter sjöutloppet. Kraftverket vid Forsa nyttjades fram till 1974. Ombyggnation av kraftverksdammen genomfördes i mitten av 60-talet i enlighet med tillstånd från vattendomstolen (A 1/1962). I samband med nedläggningen av kraftverksdriften 1974 byggdes anläggningen om något enligt domen (VA 34/74).

Reglering av Åsunden

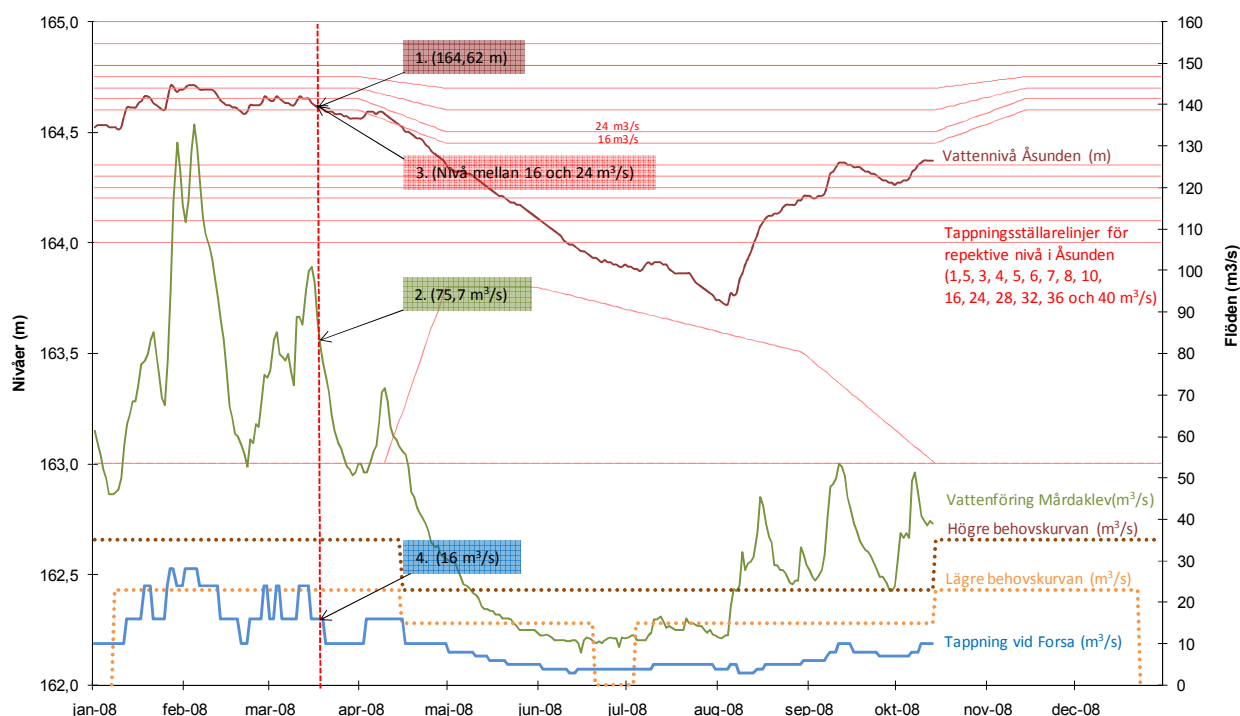
Enligt vattendomens (AM 41/1941) vattenhushållningsbestämmelser skall tappningen från Åsundens vattenmagasin styras dels av vattenståndet i sjön, dels av vattenföringen i en referenspunkt i Åtran nedströms Åsunden i höjd med Mårdaklev ("Mårdaklevsbestämmelserna"). I domen föreskrivs endast en nedre sänkningsgräns (+ 163,0 m) vilken inte får underskridas. Någon övre dämningssgräns finns inte föreskriven, dock finns en praktisk dämningssgräns av hur mycket vatten som kan hållas i Åsunden vilken ligger på cirka + 165 m (dämmets höjd i Forssa ligger på +164,9 m). Vattennivån i Åsunden kan sedan i praktiken tillfälligtvis bli högre än så bland annat beroende på hur stort tillflödet är men även på hur mycket och vart det blåser.

Utöver den föreskrivna sänkningsgränsen regleras avtappningen från Åsunden av två stycken behovskurvor (en högre och en lägre, bilaga A till 1946-års dom). Behovskurvornas är utformade "*för nuvarande och framtida med årstiden varierande normala vattenbehovet*" vid nedströms liggande kraftverk. Behovskurvorna anger därmed vilka vattenföringar under året som är eftersträfvansvärda vid Mårdaklev för att på så sätt tillgodose kraftverken nedströms. Reglering av uppströms liggande vattenmagasin, varav Åsunden är ett av de viktigaste, skall nyttjas för att uppnå detta. Till behovskurvorna finns kopplat så kallade tappningsställare (bilaga B till domen, akten sida 2414), "Tappningsställare för minimitappning" och "Tappningsställare för maximitappning". Tappningsställarna specificerar hur stor tappningen vid Forsa skall vara baserat på Åsundens nivå och vattenföringen vid Mårdaklev. Tappningsställarna tillsammans med behovskurvorna och sänkningsgränsen utgör därmed vattenhushållningsbestämmelserna för Åsundens reglering.

I korthet anger domen att tappningen (och därmed regleringen av Åsundens vattenstånd) skall för varje tidpunkt, vattenstånd i Åsunden och vattenföring vid Mårdaklev bestämmas till ett värde mellan det lägsta och det högsta tillåtna (enligt tappningsställarna).

Ett exempel från den 8 mars 2008 visas nedan (röd streckad lodrät linje) för att förklara den komplexa regleringen av Åsunden vid Forsa. Siffror i textboxar hänvisar till textavsnitt nedan. Förklaring av respektive linjer i diagrammet redovisas i diagrammets högra del.

Flöden, nivåer och reglering av Åsunden 2008

Figur 4. Tappningsställare för minimitappning för Åsunden.

1. Åsundens vattennivå låg på 164,62 m, vilket är väl över sänkingsgränsen och under dämningssgränsen. Ingen omedelbar risk för att överstiga eller understiga någon av dessa gränser fanns vid tillfället.
2. Eftersom vattenföringen vid Mårdaklev (grön heldragen linje) överstiger den högre behovskurvan (brun prickad linje) skall tappas minst vad som anges i *tappningsställaren för minimitappning* (röda tunna heldragna linjer). En tappningsställare för maximitappning finns också men redovisas inte här (används bl.a. när vattenföringen vid Mårdaklev understiger den högre behovskurvan).
3. Den aktuella nivån på sjön hamnar mellan de två tappningsställarna 16 och 24 m³/s, varför 16 m³/s är det som minst skall tappas vid Forsa.
4. Vad som tappades vid Forsa under motsvarande tidsperiod framgår av den blå heldragna linjen. Den 8 mars släpptes 16 m³/s, vilket därmed är i enlighet med befintlig vattendom.

Konsekvenser av regleringen av Åsunden

Vid höga flöden (> högre behovskurvan) vid Mårdaklev (behovet för nedströms liggande kraftverk anses täckt) föreskriver vattendomen låg tappning (dämning) från Åsunden för att på så sätt hushålla med vatten till senare tappning med påföljande kraftutvinning. Vid längre perioder med höga flöden vid Mårdaklev tillsammans med stor tillrinning till sjön finns därmed risk för både högt vattenstånd i Åsunden samt att en flödestopp till slut uppstår i Ätran eftersom Åsunden inte kan hålla mer vatten (bräddning).

Det omvända förhållandet vid låga vattenflöden gäller givetvis också. Om vattenföringen vid Mårdaklev ligger under den lägre behovskurvan skall enligt gällande vattenhushållningsbestämmelser avtappningen från i första hand Åsunden ökas för att på så sätt nå upp till den lägre behovskurvan. Under perioder med låg tillrinning till sjön blir konsekvensen av detta att ett relativt sett redan lågt vattenstånd i Åsunden ytterligare förstärks, förutsatt att det inte går under + 163,00 m. Under perioden 1960-1990 skedde sådan "tvångsavgivning" under sensommarperioden 13 ggr.

Konsekvenserna av de ovan beskrivna vattenhushållningsbestämmelser är flera. Det leder bland annat till många av de upplevda problemen, låga vattenstånd på sommaren och höga vattenstånd på vintern samt snabba svängningar i vattenståndet, som periodvis kan uppstå i Åsunden och som påtalats från olika håll.

Den aktuella vattendomen med tillhörande vattenhushållningsbestämmelser som styr regleringen av Åsunden är med all tydlighet utformad med största möjliga hänsyn till strömfällen (kraftutvinningen) nedströms i Ätran, utan något större hänsynstagande till övriga intressen längs med Ätran. Ytterligare ett exempel på detta är utformningen av den undre behovskurvan. Behovet av vattenkraft vid kraftverken har ansetts vara noll vid jul och midsommarhelger (då exempelvis industrier har betydligt lägre kraftbehov), vilket visas i och med att behovskurvorna under dessa perioder är noll.

Sämsjöns reglering

Figur 5. Samsjön är markerad i grönt.

Bakgrund Samsjön

Samsjön är belägen öster om Yttre Åsunden och avrinner via Samsån. Samsån övergår nedströms i Månstadsån för att sedan övergå i Assman. Assman rinner ut i Åtran uppströms Mårdaklev, cirka 40 km nedströms Samsjön. Samsjöns regleringsdamm är belägen strax nedströms utloppet i sjöns södra ände. Vattenmagasinet i Samsjön uppgår till 12 Mm³ och är därmed relativt litet jämfört med Åsunden (tabell 2 sidan 9).

Samsjön är reglerad enligt Västerbygdens vattendomstols dom den 30 december 1946 (AM 20/1943) till förmån för nedströms, i Åtran liggande strömfall (kraftutvinning). Enligt domen utgör dessa strömfall en reglerings-samfällighet (Samsjöns vattenregleringsföretag).

Reglering av Samsjön

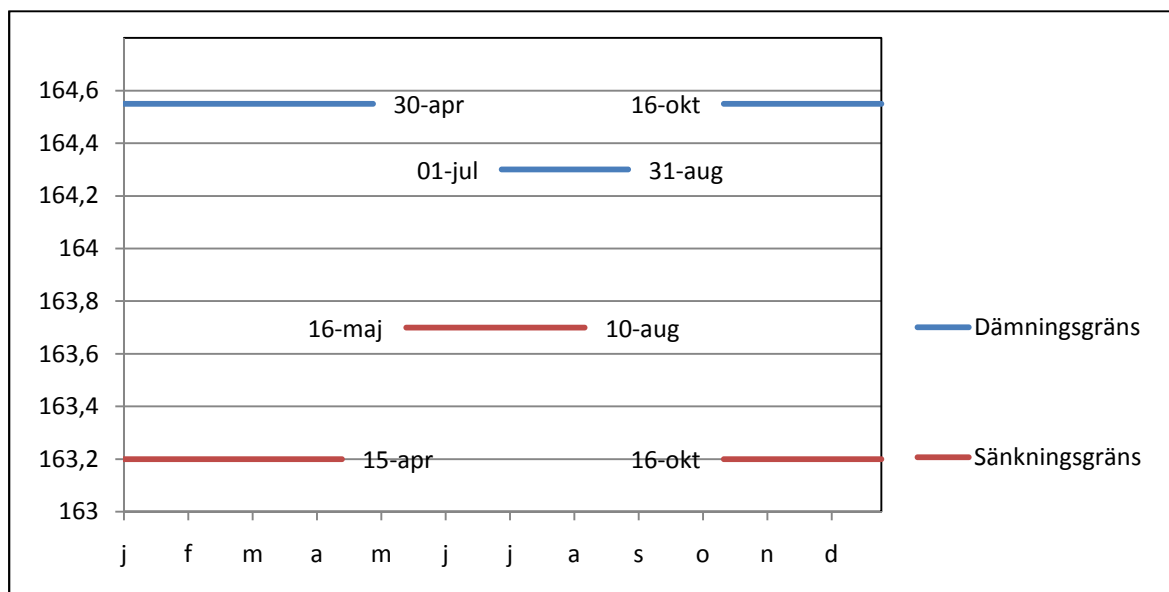
Till skillnad från domen för Åsunden anger vattendomen för Samsjön både en dämning- och en sänkningssgräns.

Dämningssgränser

Under perioderna 16 oktober – 30 april och 1 juli – 31 augusti får vattenståndet ej överstiga +164,55 m respektive +164,30 m. En rätlinjig övergång av vattenståndet skall ske mellan de bägge perioderna.

Sänkningssgränser

Under perioderna 16 oktober – 15 april och 16 maj – 10 augusti får vattenståndet ej underskrida +163,20 m respektive +163,70 m. En rätlinjig övergång av vattenståndets skall ske mellan de bägge perioderna.

Figur 6. Dämning- och sänkningssgränser för Samsjön.

Sämsjön regleras, på samma sätt som Åsunden, utifrån två i domen föreskrivna behovskurvor (en lägre och en högre). På samma sätt som i fallet Åsunden är dessa framtagna för att tillgodose kraftverkens nuvarande och framtida behov av vattenkraft.

Beroende på om vattenföringen ligger över, mellan eller under behovskurvorna, avläses (i en tappningsställare) vilken tappning ur Sämsjön som skall gälla för det aktuella förhållandet. En förutsättning för att regleringen görs enligt denna tappningsställare, är att sjöns vattenstånd ligger inom föreskrivna tillåtna vattenståndsvariationer för den aktuella årstiden.

När vattenföringen i Mårdaklev **understiger** den högre behovskurvan samt om vattenståndet inte överstiger dämningssgränsen, tappas den behovsanpassade mängden vatten från Sämsjön, dock högst maximitappningen enligt tappningsställaren.

När vattenföringen **överstiger** den högre behovskurvan kan nolltappning ske vid Sämsjön. Under perioden 1 maj till 15 oktober finns dock krav på en minimitappning om minst 200 l/s förutsatt att den nyttiga tillrinningen till sjön inte är mindre och/eller att vattenståndet i sjön överstiger sänkningsgränsen.

I de fall då vattenföringen understiger den lägre behovskurvan skall den nödvändiga tillskotts-vattenmängden i första hand tappas från Åsunden för att uppnå den lägre behovskurvan.

Konsekvenser av befintlig vattendom

Sammantaget innebär den befintliga vattendomen för Sämsjön, precis som för Åsunden, att den begränsar möjligheten att hålla nere stigningshastigheten av vattenståndet i sjön vid höga flöden. Den innebär också att nolltappning i Sämån under vissa förhållanden är en realitet, vilket kan innebära stora negativa konsekvenser för det biologiska livet i Sämån och nedströms. Likaså innebär kravet på att vattenföringen vid Mårdaklev skall överstiga den lägre behovskurvan att Sämsjön kan avtappas under förhållanden med redan lågt vattenstånd, vilket i förekommande fall förstärker redan ofördelaktiga förhållanden som kan uppstå vid lågt vattenstånd.

3. Åsikter om nivåerna i Åsunden

Inledning

Under lång tid har såväl privatpersoner som föreningar, Länsstyrelser och Ulricehamns kommun diskuterat regleringen av Ätran och vattennivåerna i Åsunden. Dokumentation, skrivelser, uttalanden och uppmaningar angående Åsundenärendet har dokumenterats och kommer att redovisas i detta avsnitt. Det bör dock noteras att långt ifrån alla skrivelser som gjorts i ärendet kommer att nämnas nedan.

Länsstyrelsen och Kammarkollegiet

Länsstyrelsen i Älvsborgs län (1994)

Efter en uppmaning från Ulricehamns kommun skriver Länsstyrelsen:

”De låga vattenstånden skall enligt vad Länsstyrelsen erfarit medfört en rad olika problem. Bland annat luktproblem från frilagda bottenar, kräftor missgynnas, problem för strandhäckande fåglar, problem för båttrafiken, bryggor ”på land” samt erosionsskador på vissa stränder.

I första hand bör utredningen inriktas mot att åstadkomma ett högre vattenstånd under sommaren. Åsundens reglering kan emellertid inte ses isolerat. Frågan om vattenföring i Ätran är av synnerligen stor vikt – inte minst för lax och havsöring – längre nedströms. En översyn av Ätrons reglering, från Åsunden till havet, bör därför aktualiseras. Därvid bör sjön Fegen, likaledes av riksintresse för naturvård, särskilt uppmärksammas.”²

Kammarkollegiet (1996)

Kammarkollegiet redovisade 1996 en utredning angående omprövning av Åsunden och Sömsjöns regleringar. Utredningen är gjord av civilingenjör Erik Svensson. Ett utdrag av Kammarkollegiets summering samt Erik Svenssons utredning redovisas nedan.

”Av utredningen framgår att Åsundens sänkningsgräns kan höjas med ca 25 cm (till nivån +163,25 m) utan att staten behöver utge ersättning till regleringsrättsinnehavaren. All höjning utöver nyss angiven nivå medför däremot ersättningsskyldighet för staten.

Av Svenssons utredning framgår att Sömsjöns vintersänkingsgräns kan höjas med ca 0,3 m utan att staten hamnar i en ersättningssituation gentemot regleringsrättsinnehavaren.”³

”En dämningssgräns vid +164,7 m skulle inte innebära någon ändring i regleringsnytta, endast en förändring i flödet inom ett register som ändå betyder spill i kraftverken. Åtgärden skulle alltså endast vara en fråga om förhållandet (fördelningen av olägenheter) mellan Åsunden och vattendraget nedströms.”⁴

Minnesanteckningar från möte ang. Ätrons vattensystem (1997)

Medverkande, utöver länsstyrelsen, Borås, Svenljunga, Tranemo och Ulricehamns kommuner samt Båkab Energi:

”Vid sammanträdet diskuterade förutom regleringarna i vattensystemet också den av Kammarkollegiet finansierade utredningen beträffande effekter av förändrade regleringsamplituder och minimivattenföringar för sjöarna Åsunden och Sömsjön. Av Erik Svenssons utredning framgår att översvämningsrisken ökar med minskad regleringsvolym i sjöarna. *En ökad risk för översvämnning måste för att arbetet ska kunna gå vidare vara bättre undersökt.* Erik Svensson erhöll ett tilläggsdirektiv till sitt tidigare uppdrag av Kammarkollegiet. Detta innebar att frågan om en eventuell ny skaderegleringsprocess skulle undersökas i samband med förändrad amplitud. Eriks Svensson drar den slutsatsen att ny skadereglering kommer att krävas vid en eventuell omprövning.”⁵

Länsstyrelsen i Västra Götalands län (2001)

”Länsstyrelsen är medveten om problemen med regleringen av vattennivån i Åsunden. Förutsättningarna för en omprövning av vattendomen för Åsunden utreddes under perioden 1994-1998. I utredningen deltog bl.a. Kammarkollegiet, Länsstyrelserna i Älvsborgs och Hallands län, berörda kommuner, Sydkraft AB och enskilda.

Kammarkollegiet kom fram till att det med fog kan antas att en ändrad reglering av Åsunden kan komma att kräva en förnyad skadevärdering. Kammarkollegiet bedömde kostnaderna för ett vattenmål av denna storlek som mycket stora och har därför ställt sig tveksam till en omprövning. Detta medförde att Länsstyrelsen för sin del avslutade ärendet i november 1998.”

”Länsstyrelsen har för närvarande inte möjlighet att återuppta förhandlingarna om en förändrad vattendom för Åsunden och Ätrans vattensystem. Frågan om att återuppta förhandlingarna bör övervägas efter att försöket med ändrade regleringsrutiner i Fegen, Kalvsjön och Lillån har avslutats, dvs. efter april 2003. *En förutsättning är att Länsstyrelsen kan avsätta tillräckliga resurser och att berörda parter är positiva till att engagera sig i förhandlingarna.*⁶

Kommunen

Ulricehamns kommun

Byggnadsnämnden (1993) menar att med hänsyn till de aktuella gatornas läge vore det önskvärt om en övre gräns för Åsundens nivå kunde sättas något under +165,0 m i en ny vattendom. Vid Sämsjön förefaller en maximinivå nära +165,0 m kunna accepteras.⁷

Tekniska kontoret (1992) skriver att med hänsyn till höjdangivelser på vattennivån i Åsunden vore det önskvärt om en övre gräns för Åsundens nivå kunde sättas något under +165,0 m i en ändrad vattendom. För Sämsjön förefaller en maxnivå nära +165,0 m kunna accepteras. Beträffande sjöarnas nedre gräns kan sägas att en viss höjning av den nuvarande nivån +163,0 m skulle vara positiv för småbåtstrafiken och badplatserna men också av utseendeskäl.⁸

Vid hög nivå är det i första hand Brink Träindustri AB som drabbas. Om vattennivån stiger över +164,7 m orsakas skador på virke i virkesladan och stiger nivån över +164,85 m slås driften vid anläggningen ut på grund av att en transformator översvämmas.

Ulricehamns kommun (1993): Vid hög vattennivå i Åsunden och när samtidigt stort tillflöde förväntas, bör nivån kontrolleras vid Ätrans inflöde i Åsunden så att avtappningen kan anpassas för att undvika att nivån +164,70 m överskrids.⁹

Från markägarhåll framkommer att ett slopande av Mårdaklevsbestämmelserna är ett steg i rätt riktning. Från natur- och miljösynpunkt bör en så liten reglering som möjligt utföras. Den naturliga avbördningskurvan bör eftersträvas.

För Sämsjön bör en ny bestämmelse införas. Nolltappningen bör ersättas med en bestämmelse om minimitappning.¹⁰

Beslut Ulricehamns kommun (1996)

Kommunstyrelsen beslutade i augusti 1994, efter hörande av berörda nämnder, om att förordna en förändrad vattendom för Åsunden med en höjd sänkningsgräns till +163,3 m och införande av en dämningssgräns motsvarande +164,7 m samt att avtappningen anpassas till den naturliga avbördningskurvan. Det föreslogs att de s k Mårdaklevsbestämmelserna skulle slopas. För Sämsjön ansågs att bestämmelsen om nolltappning borde ersättas med en bestämmelse om minimitappning (bilaga 3 i referensmaterial).¹¹

Ideella föreningar

Fästeredssunds samhällsförening

I en skrivelse till Kammarkollegiet (1990) har Fästeredssunds samhällsförening (upphörde som förening år 2008), tillsammans med Fästeredssunds intresseförening, Ulricehamns Fritidsfiskare och Åsundens Båtsällskap, sammanfattat problemen med de låga vattenstånden enligt följande.

1. Dybottnar friläggs med stora luktproblem som följd.
2. Brunnar sinar.
3. Naturlivet tar skada. Exempelvis stormusslor som ligger på land vid torrläggning.
4. Kräfter tvingas överge sina gömställen och krypa längre ut där skydd saknas.
5. Sjöfågelbon hamnar på land.
6. Båttrafiken får problem under sensommar/höst, eftersom grund dyker upp som ej funnits tidigare.
7. Svårighet att ta upp båtar vid torrläggning.
8. Bryggor står på torra land.
9. Ofördelaktigt estetiskt utseende vid låga vattennivåer.
10. Tvära kast i vattenregleringen som får till följd att sanden vid stränderna drar sig ut och försvinner i bräddjupskanten. Resultatet har blivit att sanden på speciellt badstränder försvinner och kvar blir den fasta leran. Erosion uppstår.¹²

Fästeredssunds samhällsförening upplever den lägre vattennivån som det största problemet. Skulle önska en högre sänkingsgräns än vad som ryms inom ramen för de femprocentiga produktionsbortfallet men ser det ändå som positivt om lägsta vattennivån höjs.¹³

I arbetet med denna rapport har rapportförfattaren samtalat med Lars Lind, Fästeredssunds Samhällsförening. Lars har under lång tid varit engagerad i Åsundenproblematiken. Vid samtalet försökte Lars ge en bild av hur problemen som uppstår till följd av dagens reglering upplevs av närboende. Vid samtalet utgick dock Lars från egna personliga erfarenheter och uttalade sig inte som representant för samhällsföreningen.

Enligt Lars Lind uppstod problemen som föranledde arbetet med att pådriva en omprövning då regleringen övergick från Viskans Kraft till Sydkraft. Han menar att man tidigare höll sig till en mer försiktig, jämnare reglering.

Lars Lind menar att det övervägande problemet med regleringen av Åsunden är de låga vattenstånden. Det är framförallt då problemen uppstår. Lars menar att det går att göra mycket åt regleringen även om det skulle vara omöjligt för kommunen att söka en omprövning av domen. Genom att göra ”mjukare” övergångar mellan olika vattenstånd och åstadkomma en mer naturlig reglering tror Lars att problemen upplevs som mindre.

Genom dialog med boende runt Åsunden och med E.ON fungerar Lars Lind idag som en inofficiell kontaktperson gällande regleringen av sjön. I perioder med mycket klagomål gällande regleringen kontakter Lars E. ON och påtalar problemen.

Ett exempel Lars Lind tar upp på hur en oförsiktig reglering kan vålla stora problem är ”katastrofen” som hände 1995. Vattennivån i Åsunden låg då nere på drygt +163 m när en kraftig köldknäpp slog till. Mycket lite vatten rann till, all nederbörd som föll var i form av snö och vattennivån förblev låg under lång tid. Eftersom brunnarna hos ett antal boende runt sjön sinade blev kommunen tvungen att köra ut vatten i tankar till dessa hushåll. I samband med denna händelse hölls ett möte där händelserna diskuterades. Kraftbolaget menade att de inte hade någon skuld i det som skett eftersom de hållit sig inom vattendomen. Även om Lars Lind medger att det var ett oförutsägbart väderomslag som skedde i november 1995 menar han ändå att händelsen kunnat undvikas om man inte hållit sig så nära den undre gränsen på +163,0 m.

Om det är så att de flesta fastighetsägare runt sjön är positiva till en omprövning av Åsundens vattendom vågar inte Lars Lind sia om. Även om han hunnit prata och samarbeta med mycket folk under åren har han inte fått någon uppfattning om huruvida alla fastighetsägare runt Åsunden är eniga eller inte. Han har dock inte hört att någon fastighetsägare runt Åsunden ställt sig negativ till en omprövning av vattendomen.¹⁴

Övre Åsundens Fiskevårdsområde (1993)

”Nuvarande lägsta nivå +163 m borde ändras till +163,7 m. Även den högsta vattennivån +165 m är besvärande och bör om möjligt sänkas till +164,7 m. En enhällig styrelse (9 personer) står bakom detta svar och vi har alla de 290 fiskevattenägarna med oss.”¹⁵

Ulricehamns Naturskyddsförening (1996)

Det är positivt att vattennivån i sjöarna varierar bl. a. för fågellivet och för att motverka igenväxning. Utdikning m.m. har gjort att vattennivåerna i sjöarna höjs för snabbt efter kraftig nederbörd och snösmältning. Åtgärder som t ex anläggande av våtmarker behövs för att undvika allt för snabba variationer.

Den möjlighet med förändrad dom som redovisas i Kammarkollegiets utredning är tillfredsställande om en höjning av sänkingsgränsen kombineras med en översyn av tappningskurvorna. Målet bör vara att efterlikna en naturlig nivåförändring. Domen för Sämsjön med en högre sänkingsgräns under sommarhalvåret än under vinterhalvåret bör därför förändras.¹⁶

Ulricehamns fritidsfiskare (1996)

Amplituden i nuvarande dom är för stor då den skapar problem med bryggor mm. De extrema högvattnen gör att fisken leker för långt upp och rommen går förlorad vid en snabb sänkning av vattennivåerna. Är positiv till en förändrad dom.¹⁷

Övriga

Sydkraft (föregångare till E. ON, 1992)

Sydkraft har tagit fram ett förslag på att Mårdaklevsbestämmelserna slopas. Förslagets effekt sammanfattas på följande sätt:

”Det föreliggande förslaget att slopa de olika registren, behovskurvorna, kan inverka på följande sätt:

- Sänkning av vissa högvattenstånd i Åsunden och Sämsjön.
- Minskning av vissa flödestoppar i Ätran.
- Viss ökning av kraftproduktionen.
- Viss höjning av låga vattenstånd i Åsunden och Sämsjön sensommartid.
- Obetydlig, försumbar höjning av sjöarnas sommarmedelvattenstånd.
- Viss minskning av relativt låga vattenföringar i Ätran, dock inte i det allra lägsta registret.
- Eventuell risk för olägenheter kan elimineras genom en kompletterande regel om minimivattenföring i Ätran.¹⁸

Ulricehamns kommun kommenterar Sydkrafts förslag enligt följande.

Sydkraft föreslår att tvånget beträffande minimitappning slopas. Det inverkar i princip, som beskrivits för Åsunden, en dämning av stigningshastigheten och en mindre höjning, max 3 cm, av Sämsjöns sommarmedelvattenstånd.¹⁹

Nolltappning innebär att inget vatten alls tappas från Sämsjön. Många av de lägre djuren är beroende av ständig ström och klarar endast kort tid i stillastående vatten. Den flödesreduktion som sker vid nolltappning är alltså en allvarlig företeelse för strömlevande djur.²⁰

Sydkrafts förslag på förändring av Mårdaklevsbestämmelserna innebär ingen större förändring av Åsundens reglering. Förslaget borde dock ej inverka negativt på växt- och djurliv. En viss höjning av sensommarvattenståndet är positivt.²¹

LRF (1996)

Det är de extrema låg- respektive högvattnen som skapar problem. Långvarigt högvatten ger senare sådd och sämre skördar. Instämmer i övrigt i Naturskyddsföreningens synpunkter (se ovan). Anser det tillfredsställande med den möjlighet till förändrad dom som Kammarkollegiet visat på.²²

Rederi Åsunden (2008)

Företaget Rederi Åsunden är ett nystartat företag som gör båtturer på Åsunden och vidare till Yttre Åsunden. För att det skall vara möjligt för båten att ta sig under bron i Fästeredssund är det nödvändigt att vattennivån i Åsunden inte överstiger +164,0 m. Rederiet bedriver framförallt sin verksamhet under sommarhalvåret.

Vattendirektivgruppen i Falkenberg (2007)

Så sent som hösten 2007 uppmanade Vattendirektivgruppen i Falkenberg Ätrons vattenråd att ta upp frågan om regleringen av Ätrons vattenflöde. Falkenbergs kommun har genom beslut i kommunfullmäktige 2007-08-30 uppdragit åt kommunstyrelsen att via en vattendirektivsgrupp ta upp frågan om regleringen av Ätran, i samarbete med Länsstyrelsen och berörda kommuner, till Kammarkollegiet.²³

Svenljunga kommun (1993)

”Regleringen i Ätran har medfört översvämningar som påverkar vårbruket och som översvämningar i Svenljunga tätort. Därtill har snabba vattenståndsändringar medfört starkare erosion.

I Ätran nedströms Skåpanäs är minimitappningen för låg, och vattenståndsändringarna sker för snabbt, varför Ätrons potential som reproduktionsområde för salmonider, främst lax, minskar betydligt. Enligt Brodde Almér, f.d. Fiskenämden, har reproduktionen i själva Ätran halverats på grund av korttidsregleringen. Till skillnad från biflödet Högvadsån, där den huvudsakliga leken för närvarande sker, är inte Ätran förurningskänslig.

Beaktas bör även att Ätran håller en stationär öringstam och därtill är recipient för flera reningsverk, varför extrema lågvatten kan ge skada och bland annat förorsaka låga syrgashalter.”²⁴

4. Kvantifiering av Åsundenproblemet

För att få en uppfattning av hur ofta det uppstår höga respektive låga vattenstånd i Åsunden har vattennivådata analyserats. Genom en kvantifiering av vattennivåer som understiger +163,3 m och överstiger +164,7 m har figurena nedan tagits fram. Den aktuella perioden som är undersökt sträcker sig från 1997 till 2007, den period där statistik på vattennivå finns tillgänglig hos kraftbolaget E. ON, som sköter regleringen.

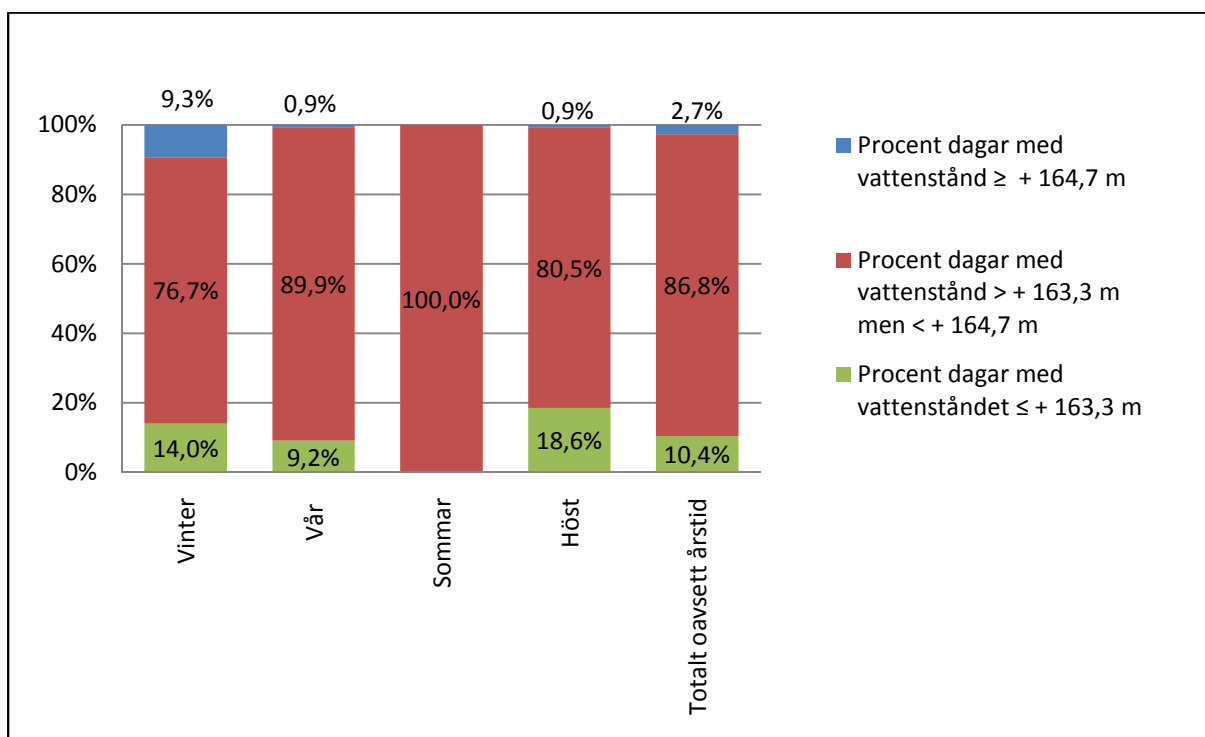
I tabell 3 nedan och i figur 7 kan man se att det framförallt är låga vattenstånd (10,4 %) framför höga (2,7 %) som är mest frekvent förekommande. Under perioden som avses i tabellen inföll vattenstånd lika med eller under +163,3 m inte någon gång under sommaren (1 juni till 31 augusti), något som annars ofta påtalas som ett av de större problemen med regleringen idag. I tabellen ses att de högre vattenstånden, lika med eller över +164,7 m nästan uteslutande inföll under vintern. Det kan också noteras att det lägsta uppmätta vattenståndet noterade +163,0 m och det högsta +164,83 m.

Tabellen visar att det stora problemet med regleringen av Åsunden är låga vattenstånd och att dessa uppstår både vinter, vår och höst. Förekomst av höga vattenstånd är betydligt mindre frekvent förekommande än de lägre och för den undersökta perioden inträffar dessa nästan uteslutande under vintertid. Vad som dock inte framgår av data i tabellen är hur övergångarna mellan vattenstånden i sjön sker, något som kan upplevas som ett stort problem för närboende med flera, vid snabba förändringar av vattenståndet. Detta redovisas i figur 8.

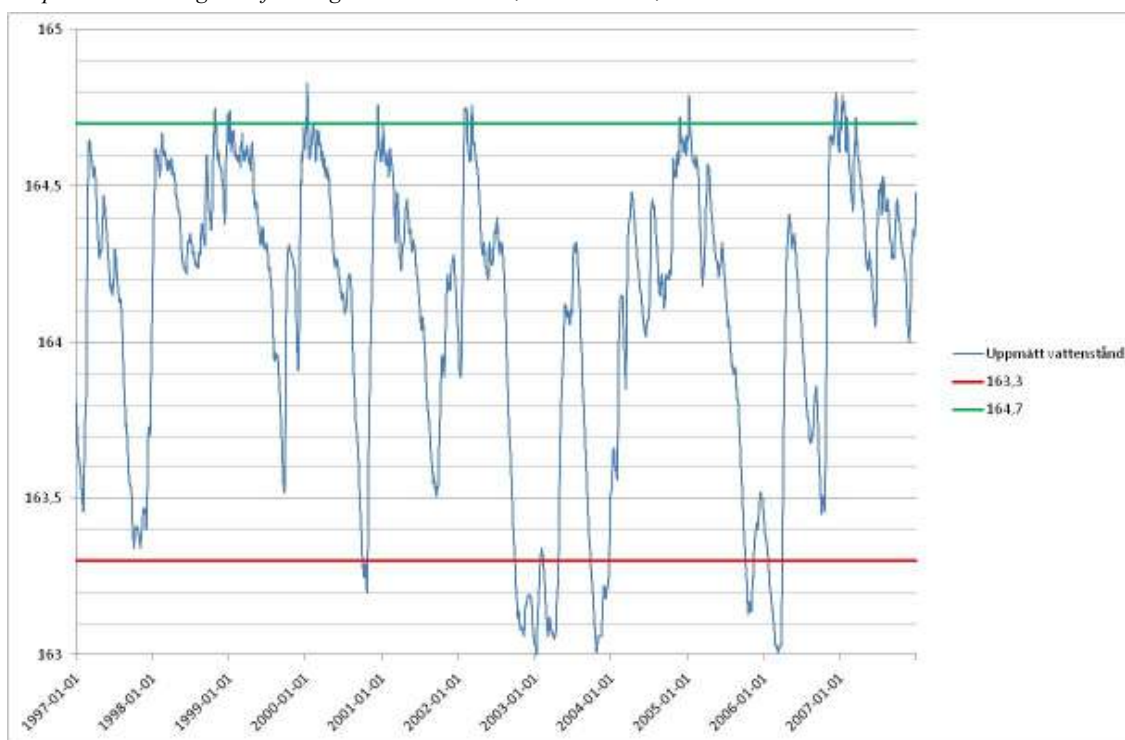
Hur snabbt övergångar sker är också beroende av hur uppdiat landskapet är, vilka fördröjningseffekter som finns längre ut i vattensystemet norr om Åsunden. Åtgärder för att minska denna påverkan kan få viss men svårberäknad positiv effekt.

Tabell 3. Procent av antalet dagar med vattenstånd under +163,3 m och över +164,7 m.

	Vinter (1 december till 28 februari)	Vår (1 mars till 31 maj)	Sommar (1 juni till 31 augusti)	Höst (1 september till 31 november)	Totalt oavsett årstid
Procent dagar under respektive årstid som vattenståndet var lika med eller översteg +164,7 m	9,3%	0,9%	0,0%	0,9%	2,7%
Procent dagar under respektive årstid som vattenståndet var lika med eller lägre än + 163,3 m	14,0%	9,2%	0,0%	18,6%	10,4%
Medelvattenståndet under perioden	164,15	164,27	164,15	163,81	164,10
Varians	0,34	0,18	0,04	0,25	0,23
Maximala vattenståndet under perioden	164,83	164,76	164,53	164,75	164,83
Minimala vattenståndet under perioden	163,00	163,01	163,61	163,01	163,00

Figur 7. Stapeldiagrammet ovan visar samma värden som tabellen på föregående sida. Möjligen är det enklare att se hur stor andel av staplarna (dagarna) då vattennivån överskrider respektive understiger de föreslagna nivåerna $+163,3$ m och $+164,7$ m.

Figur 8. I figuren visas uppmätta vattenståndet i Åsunden under perioden 1997 – 2007. Grön och röd linje visar föreslagen dämning- respektive sänkingsgräns.

5. Omprövning av en vattendom

Regleringen av Åsunden, hur kan den ändras?

Regleringen av Åsunden sköts vid Forsa av kraftbolaget E. ON som äger fastigheten varvid dammen är belägen. Hur regleringen sköts är, som nämnts tidigare i denna rapport, noga bestämt i en vattendom och så länge domen står fast och nivåerna i sjön håller sig inom det som är fastställt i domen, har inte Ulricehamns kommun någon juridisk möjlighet att påverka vattennivån i sjön i dagsläget.

Den möjlighet som finns för Ulricehamns kommun att ändra vattennivåerna i Åsunden är att, själva eller tillsammans med andra intressenter, göra en ansökan till Miljödomstolen om en ändring av vattendomen. Ett av huvudsyftena med denna utredning är att undersöka Ulricehamns kommuns möjligheter att få till stånd en sådan förändrad vattendom. Ett resonemang kring kommunens möjligheter att påverka vattendomen och en genomgång av hur ett sådant ärende skulle kunna gå till redovisas nedan.

Rådighet

För att någon ska kunna ansöka om ändring av en vattendom måste sökanden/verksamhetsutövaren ha rådighet, således rättighet att ansöka om tillstånd. Nedan följer ett utdrag ur aktuell lagtext som redovisar rådighetsbegreppet.

Lag (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet

2 kap. Rådighet över vatten m.m.

1 § För att få bedriva vattenverksamhet skall verksamhetsutövaren ha rådighet över vattnet inom det område där verksamheten skall bedrivas.

2 § Var och en råder över det vatten som finns inom hans fastighet. Rådighet över en fastighets vatten kan också någon ha till följd av upplåtelse av fastighetsägaren eller, enligt vad som är särskilt föreskrivet, förvärv tvångsvis.

5 § Staten, kommuner och vattenförbund har rådighet som anges i 1 § för att bedriva sådan vattenverksamhet som är önskvärd från allmän miljö- eller hälsosynpunkt eller som främjar fisket. Den som är beroende av att vattenförhållandena består har också sådan rådighet för att utföra rensningar för att bibehålla vattnets djup eller läge eller för att omedelbart återställa ett vattendrag som har vikit från sitt förra läge eller som på något annat sätt har förändrat sitt lopp.

Som 1 § säger måste verksamhetsutövaren ha rådighet för att bedriva vattenverksamhet. Vad det gäller Åsunden innebär det att ägaren till fastigheten där regleringen sköts, alltså E. ON, har rådighet att ansöka om en ändring av vattendomen.

Kommunen har två sätt att förvärva sig rådighet:

1. Genom att fastighetsägaren, E. ON upplåter rådighet till Ulricehamns Kommun.
2. Genom att den tilltänkta åtgärden är önskvärd ur allmän miljö- och hälsosynpunkt eller att den främjar fisket.

Punkt 1. Genom ett avtal mellan E. ON och Ulricehamns kommun kan kommunen ges rätten att söka tillstånd för en ändrad vattendom i Åsunden.

Punkten 2. För att Ulricehamns kommun ska förvärva rådighet krävs att man kan visa att den av kommunen föreslagna förändringen av vattendomen främjar allmän miljö och hälsa eller att den främjar fisket. Vad innebär då allmän miljö och hälsa? I rättsliga ärenden brukar det skiljas mellan allmänt och enskilt intresse.

För att komma fram till om det är allmänt eller enskilt intresse som överväger i Åsundenfrågan är det följaktligen nödvändigt att klassificera de synpunkter på Åsundens reglering som framkommit. I de övre rutorna redovisas vilka kriterier som används för att bedöma vad som är enskilt och allmänt intresse. I de nedre rutorna har författarna till denna rapport försökt göra en uppskattning av vilka av de konsekvenser till följd av regleringen som kan anses som enskilt respektive allmänt intresse. Det bör kommenteras att vissa nedan kallade enskilda intressen skulle kunna övergå till allmänt intresse om det berör tillräckligt många, t ex enskilda brunnar.

Allmänt intresse

Ett allmänt intresse är bland annat växter och djur, kulturlämningar, naturreservat, riksintressen, allmänna badplatser, framkomligheten för friluftslivet mm.

Enskilt intresse

Ett enskilt intresse kan exempelvis vara närliggande fastigheter, grannar, fiskerättsinnehavare, badplatser, båthamnar, vattenupptag osv.

Allmänt intresse - Åsunden

Stormusslor som ligger på land vid lågvatten
Kräftor påverkas negativt
Sjöfågelbon hamnar på land
Tillfälliga grund till följd av låga vattenstånd, problem för fritidsbåtar
Sanden eroderar bort, speciellt på badstränder.
Dybottnar friläggs med luktproblem som följd.
Vissa gator i Ulricehamn skulle översvämmas om vattennivån överstiger + 165,0 m.

Enskilt intresse - Åsunden

Brunnar sinar.
Svårighet att ta upp båtar vid torrläggning.
Bryggor står på torra land.
Ofördelaktigt estetiskt utseende vid låga vattennivåer.
Vissa industrier påverkas negativt vid höga vattenstånd.
Rederi Åsunden har svårt att bedriva sin verksamhet vid vissa vattenstånd.

Det är upp till Miljödomstolen att besluta vilket intresse, det allmänna eller det enskilda, som överväger ifråga om ändrad vattenstandsreglering i Åsunden. Om det enskilda intresset överväger har kommunen, som tidigare nämnts, inte rådighet att lämna en ansökan till Miljödomstolen. Om domstolen däremot anser att det finns mycket stora allmänna intressen som överväger, kan kommunen få rådighet. Detta förutsätter att kommunen gör en samhällsnyttokalkyl som visar att nyttan med projektet överstiger kostnaderna som följer med projektet (både initialt och i framtiden).

Speciellt för fallet Åsunden:

Med nämnd fakta som bakgrund kan ovan förda resonemang appliceras på Åsunden på följande sätt. Ulricehamns kommun har tagit beslut att de står bakom den av Kammarkollegiet framtagna amplitudändringen (som innebär att staten inte blir ersättningsskyldig för kraftförlust) dvs en nedre gräns på +163,3 m och en övre på +164,7 m. Det är då mycket viktigt att kunna styrka att denna ändring av vattenståndet faktiskt innebär en förbättring som främjar allmänt intresse. Om ändringen av sänkingsgränsen, från +163,0 m till +163,3 m, inte skulle innebära att förhållanden för sjöfågel och dess bon, musslor, fisk etc. förbättras, skulle detta kunna innebära att en ändring av vattendomen inte gynnar allmänt intresse, och att kommunen därför saknar rådighet.

Det kan även bli svårt att hävda allmänna intressen om kommunens förslag, med minskad amplitud, leder till ökade risker för höga vattenstånd då detta kan anses skada allmänna intressen.

Det är således upp till kommunen att visa att den föreslagna amplitudförändringen kommer att ge önskad effekt och gynna allmänna intressen.

Kommunens möjligheter att påverka vattendomen

Sammanfattningsvis har kommunen två olika möjligheter att påverka vattendomen vilka redovisas nedan.

En kommun kan driva ett ärende och göra en ansökan om omprövning av vattendom, vilket innebär att kommunen är verksamhetsutövare. Det har förekommit på ett flertal ställen i landet, bland annat i Mariestad, Falkenberg och Torsby. Gemensamt för dessa ärenden där kommuner är sökande, är att objekten är relativt avgränsade geografiskt, att antalet sakägare är få och att det sällan finns några allvarliga motstående intressen. Ännu en sak att ha i minnet är att de flesta fall, som identifierats i samband med denna utredning, där kommuner varit sökande, gäller rinnande vatten. Det finns dock ett fåtal undantag exempelvis Arvika kommun som arbetar med en invallning av en del av Glafs fjorden.

Kommunen skulle, som ett alternativ till att själv driva ärendet, kunna initiera arbetet med en omprövning genom att bilda en samrådsgrupp. Samrådsgruppen kan arbeta fram ett förslag på ändring av vattendomen som lämnas till Kammarkollegiet. Vattenrådet för Ätran skulle kunna initiera det och vara en del av en sådan samrådsgrupp. I skrivelsen kan Kammarkollegiet tillfrågas att hålla i ansökan i Miljödömsstolen. För att Kammarkollegiet ska åta sig arbetet med ansökan måste det klart framgå att en ändring av vattendomen gynnar allmänna intressen. Det bör dock poängteras att kammarkollegiet är mindre benägen att ta sig an prövningar av sjöreglering som en följd av den omfattande skaderegleringsprocessen ett sådant ärende i regel innebär.

Kommunen som sökande/verksamhetsutövare

Nedan beskrivs hur ärendegången kan gå till om Ulricehamns kommun väljer att stå för ansökan själv.

I följande scenario anser Ulricehamns kommun sig ha rådighet (antingen genom att projektet gynnar allmänt intresse eller att E. ON upplåter rådighet till kommunen), och bestämmer sig för att driva ärendet om omprövning av vattendomen för Åsunden. Kommunen bör då starta med att anlita ett sakkunnigt juridiskt ombud som är väl bevandrad i vattenrättsliga frågor (både historisk och nuvarande lagstiftning).

Sammanfattning ärendegång

1. Skaffa sig ett sakkunnigt juridiskt ombud med stor kunskap om vattenfrågor.
2. Se över vattenhushållningsbestämmelserna och lägga ett förslag på ändring tillsammans med sakkunnig hydrolog.
3. Göra en ansökan som lämnas till Miljödömsstolen.

Genom att studera nuvarande vattenhushållningsbestämmelser och modellera fram hur en framtida reglering skulle kunna se ut, tas ett förslag på förändring av vattendom (omprövning) fram. Detta bör göras i samarbete med sakkunnig hydrolog. Inför detta förslag kommer det att krävas en utförlig hydrologisk utredning där eventuella förändringar av vattenstånd, över året och under vegetationsperiod, ska framgå. I förslaget skall det även framgå vilken påverkan en förändrad reglering leder till på vattenföringen nedströms i vattensystemet.

I normala fall när man ansöker om tillstånd för vattenverksamhet krävs det att man gör en MKB, miljökonsekvensbeskrivning. I omprövningsärenden är detta dock inte nödvändigt. Dock finns krav på att redovisa en samhällsnyttokalkyl som visar att nyttan av det föreslagna projektet är större än kostnaden, för att kunna driva ärendet i Miljödomstolen. Dessutom krävde länsstyrelsen i Älvsborgs län 1997-04-30 av Kammarkollegiet att en MKB utförs för att visa på eventuella konsekvenser av en förändrad vattenhushållning i sjöarna och nedströms i vattensystemet.

Trots att en MKB inte är ett generellt krav är det ändå troligt att man måste använda sig av något liknande verktyg, eventuellt i något enklare tappning, för att beskriva konsekvenserna av föreslagna projekt. Processen innebär ett arbete med en rad olika beståndsdelar, framförallt en beskrivning av hur den ändrade regleringen ska gå till, hur vattendomen ska se ut, vad detta innebär för markägare och längre ner i vattensystemet, vilka som kan tänkas beröras etc.

När en ansökan formulerats och inlämnats till Miljödomstolen är nästa steg i processen den slutgiltiga domstolsförhandlingen. Sakägare (de som anser sig berörda av föreslagna förändringar) har rätt att anlita juridiska ombud. Kostnaden för juridiska ombud betalas av sökanden, i detta fall Ulricehamns kommun. Om antalet sakägare är stort kan denna kostnad bli hög. Sakägare har möjlighet att under arbetets gång lämna synpunkter som kan bemötas i samband med ansökan eller domstolsförhandlingen. Den juridiska processen är ofta utdragen och kan variera mellan sex månader för juridiskt okomplicerade fall och upp till flera år för mer komplicerade.

Sammanfattning ärendegång

1. Hålla ett samråd i frågan där myndigheter, föreningar, markägare, kommuner, företag m.fl. bjuds in och får möjlighet att uttala sig i frågan. Om möjligt bilda en samrådsgrupp.
2. Tillfråga Länsstyrelsen om de vill medverka i samrådsgruppen och ta aktiv del i att driva ärendet till Kammarkollegiet som sedan driver det i Miljödomstolen.
3. Arbeta med frågan tillsammans med samrådsgruppen och arbeta fram ett förslag till ändring.

Om kommunens ansökan bifalls och Miljödomstolen beslutar att ändra vattendomen för Åsunden är kommunen ersättningsskyldig för oförutsedd skada som kan tänkas uppstå till följd av den ändrade domen. Hur lång tiden för oförutsedd skada sätts till, beslutas av Miljödomstolen.

Kammarkollegiet som sökande

En kommun har rätt att lyfta en fråga om omprövning av vattendom till Länsstyrelsen. Länsstyrelsen kan då ge besked om huruvida det aktuella ärendet anses som prioriterat eller inte. Skulle Länsstyrelsen anse att frågan är prioriterad kan de lyfta frågan till Kammarkollegiet. Om Kammarkollegiet i sin tur antar uppdraget är det Kammarkollegiet som är sökande vid en domstolsförhandling.

Det bör dock poängteras att 90 procent av de uppdrag Kammarkollegiet åtagit sig gäller omprövning av vattendomar i vattendrag och ofta prioriterar man omprövningar i ärenden där motstående intressen saknas. Kammarkollegiet har ofta ställt sig tveksamma till omprövning av vattendomar gällande sjöreglering eftersom detta ofta är förknippat med en omfattande skaderegleringsprocess.

Nedan beskrivs hur ärendegången kan gå till om Kammarkollegiet är sökande.

Precis som i ovan beskrivna fall, är frågan om rådighet det första som behöver utredas. I detta fall är det dock lite annorlunda jämfört med ovanstående beskrivning. För att Kammarkollegiet ska åta sig ärendet är det nämligen ett krav att förändringen av vattendomen gynnar allmänna intressen.

Kommunen eller Äträs vattenråd skulle kunna initiera arbetet med att bjuda in till ett öppet samråd där de som känner sig berörda av regleringen av Åsunden är välkomna. Genom detta möte kan åsikter om ett tilltänkt förslag till förändring diskuteras och åsikter fångas upp.

Exempel: Samrådsgrupp - Fegen

- Berörda Länsstyrelser (Västra Götaland, Jönköping, Halland)
- Berörda kommuner (Svenljunga, Gislaved, Falkenberg)
- Berörda kraftbolag (nuvarande E. ON, Mölneby krv)
- LRF (representanter för berörda markägare, länsförbund i Halland, Jönköping och Södra Älvsborg)
- Fiskevårdsområdesföreningar (Fegen, Kalv)
- Naturskyddsföreningar (Svenljunga, Falkenberg, Gislaved)
- Falkenbergs ornitologiska förening
- Fegens samhällsförening
- Äträs vattenvårdsförbund (nuvarande Äträs vattenråd)

Genom att träffa personer, organisationer, myndigheter etc. som känner sig berörda i frågan skulle kommunen kunna få en god uppfattning om huruvida det finns några motstående intressen till föreslagen förändring av regleringsamplituden eller inte. Denna "allmänna uppfattning" är mycket viktig för en eventuell fortsättning av projektet.

Genom kontakt med Länsstyrelsen kan besked erhållas om huruvida Länsstyrelsen anser att en omprövning av vattendomen i Åsunden är en prioriterad fråga eller inte. Svaret är viktigt för att få en uppfattning om huruvida ärendet kommer att nå Kammarkollegiet eller inte, eftersom de sällan behandlar ärenden som inte förordats av Länsstyrelsen.

För att hantera olika intressen kan en framkomlig väg vara att bilda en samrådsgrupp i någon form. Diskussionen mellan ingående parter i samrådsgruppen ger möjlighet till att definiera olika motstående intressen som finns och hur dessa kan hanteras för att komma vidare i projektet. Vilka som ingår i denna grupp är helt beroende av vem som visar intresse att medverka. För att åskådliggöra hur gruppen kan se ut visas ett exempel på samrådsgruppen för omprövning av vattendom för Fegen, i rutan ovan. Samrådsgrupper har även på andra håll bedrivit liknande ärenden med lyckosamt resultat, t ex i Gullspångsälven. Skillnaden mellan Gullspångsälven och Åsunden är dock att krets av sakägare är mycket mer begränsad i Gullspång samt att förändrad vattenhushållning i älven inte ledde till förändringar som var prövningspliktiga i den uppströms belägna sjön Skagen.

Samrådsgruppen bör gå vidare med ärendet om det visar sig att Länsstyrelsen tycker att Åsunden-frågan är prioriterad och det inte finns några allvarliga motstående intressen till att ändra vattendomen enligt överenskommet förslag. Arbetet med framtagande av förslag till ändring av vattendom, hydrologiska simuleringar, faktaunderlag, undersökningar etc. görs genom samarbete i samrådsgruppen.

Efter framtaget förslag lämnas underlaget till Kammarkollegiet som förhoppningsvis driver frågan vidare till Miljödomstolen.

I händelse av att samrådsgruppen lyfter frågan till Kammarkollegiet som åtar sig att driva ärendet, sker en del förändringar gällande ärendegången. Kammarkollegiet står då för juridiska kostnader och kostnader för skadereglering. Huruvida Kammarkollegiet skulle ta sig an en omprövning av Åsundens vattendom är dock osäkert.

Nedan redovisas ett utdrag ur en utredning som gjorts av Fiskeriverket och Kammarkollegiet på uppdrag av regeringen med anledning av omprövning av gamla vattendomar.

Kammarkollegiets arbete med omprövningar

På uppdrag av regeringen har Fiskeriverket och Kammarkollegiet gjort en utredning av ”vissa fiskeripolitiska frågor”. Ett utdrag visas nedan.

”En ansökan om omprövning för allmänna intressen kan göras av Naturvårdsverket, Kammarkollegiet, Länsstyrelsen och i vissa fall en kommun. I en övervägande majoritet av de omprövningar som hittills genomförts har dock Kammarkollegiet varit sökande. För Kammarkollegiets del kom omprövningsverksamheten igång under år 1994 då vissa lagtekniska problem försvann genom en lagändring som utvidgade möjligheten att ompröva befintliga vattenverksamheter. Med anledning av lagändringen sände Kammarkollegiet, Fiskeriverket och Naturvårdsverket i april 1994 ut en gemensam förfrågan om förslag på lämpliga omprövningsobjekt till samtliga Länsstyrelser. I skrivelsen uppdrogs åt Länsstyrelserna att komma in med förslag på vilka omprövningsobjekt som Länsstyrelserna ansåg vara mest angelägna. Urvalet skulle enligt skrivelsen ske enligt följande prioriteringsgrunder:

Åtgärder som innebär förbättringar i områden av riksintresse, åtgärder som gynnar den biologiska mångfalden och/eller bidrar till att bevara höga natur- och kulturvärden bör prioriteras framför sådana åtgärder som enbart gynnar rekreation och friluftsliv samt vid samma miljönytta prioriteras åtgärder som inte innebär förlust av vatten eller fallhöjd.

Av de svar som inkom framgick att uppskattningsvis ett 250-tal olika verksamheter uppfyllde de kriterier som inledningsvis ställts upp för omprövningsobjekten. Merparten av förslagen avsåg omprövning av villkor för reglering av vattenflöden i olika vattendrag. Även förändrade regleringar i sjöar togs upp som önskemål. Det arbete med omprövningar som har bedrivits av Kammarkollegiet har till stor del utgått från de av Länsstyrelserna redovisade uppgifterna.

Då behovet av omprövningar har varit stort och antalet omprövningsobjekt omfattande har Fiskeriverket tillsammans med berörda Länsstyrelser översiktligt prioriterat framtagna objekt i respektive län. Prioriteringarna har i 11 objekt av totalt 39 i allt väsentligt grundats på fiskeri-biologiska förutsättningar där potentialen för naturligt reproducerade fiskbestånd varit vägledande. I flera av de prioriterade objekten har de fiskeribiologiska och hydrologiska förhållandena varit relativt väl kända. Likaså har det funnits en god uppfattning om vilka åtgärder som erfordrats och möjligheterna att uppnå dessa inom ramen för en omprövning.

Kammarkollegiet har sedan år 1994 genomfört närmare 200 omprövningar, dvs. i snitt kring 15 omprövningar per år. Av dessa har mer än 90 procent gällt vattendrag och innefattat olika åtgärder för fiskbestånden. Många av dessa har medfört ändrade vattenhushållningsbestämmelser samt nya fiskvägar. Krav på förbättrade möjligheter till fiskvandring förbi kraftverk och dammar har således varit återkommande yrkanden i sammanhanget. Ytterligare drygt ett 50-tal omprövningar har under perioden sedan år 1994 genomlysts men inte kunnat genomföras. I de senare fallen vanligen beroende på att kostnaderna bedömts för höga eller på grund av bristande ekonomiska resurser avseende främst de åtgärder som skall genomföras. Det har också förekommit att omprövningar av formella skäl inte kunnat genomföras, exempelvis då det saknats en dom eller annat tillstånd att ompröva.

Den ersättningsfria delen – 5 procent av produktionen i ett vattenföretag – motsvarar i ett vattendrag ungefär 5 procent av medelvattenföringen. *I en sjö förslår normalt den ersättningsfria delen endast till marginell förändring.*

Vidare är det sällan som det givna tillståndet ger dammägaren rätt att fritt reglera vattennivån inom regleringsamplituden. I stället finns ofta villkor kopplade till tillståndet som bestämmer nivån och även tappningen vid vissa perioder. *Vid sådana förhållanden kommer de vattenståndsförändringar som oftast är önskvärda – t ex en höjning av sänkningsskänken – att medföra krav på en omfattande skadereglering av uppkomna markskador.*”²⁵

För att komma fram till om det är allmänt eller enskilt intresse som överväger i Åsundenfrågan är det följaktligen nödvändigt att klassificera de synpunkter på Åsundens reglering som framkommit.

6. Exempel från andra omprövningsärenden

Genom att se på andra omprövningsärenden kan man få en uppfattning om hur en omprövningsprocess kan gå till. Nedan följer information om ett pågående försök angående omprövning av regleringen i Fegen, en sjö som ligger geografiskt nära Åsunden och som också ansluter till Ätran via Kalvsjön och Lillån.

Fegen

Ur en hemställan till Kammarkollegiet angående utredningar av regleringens påverkan på Fegen och Kalvsjön står följande att läsa:

”Regleringsamplituden i Fegen uppgår till 1,75 meter. Regleringen kan orsaka störningar för växt- och djurlivet, t.ex. strandnära vegetation, fisklek och lomhäckningar. De lägre vattennivåerna orsakar olägenheter för friluftslivet och påverkar landskapsbilden negativt.

Översyn av Fegens reglering har enligt den nyligen framtagna fiskevårdsplanen (bilaga 7 i referensmaterialet) högsta prioritet.

Trots att regleringen sker enligt vattendom uppkommer problem med höga vattennivåer i Kalvsjön och Kättarpsån – Stångån (tillflöde till Kalvsjön). Vattennivån i Kalvsjön kan stiga upp till 2 meter över ”dämningsgränsen”, vilket medför att jordbruksmark mm påverkas negativt.”

Länsstyrelsen i dåvarande Älvsborgs län tog 1995 initiativ till att starta en arbetsgrupp med uppgift att föreslå åtgärder för att i första hand minska översvämningsproblemen kring Kalvsjön. Den första åtgärden som vidtogs vara att rensa Lillån nedströms Kalvsjöns utlopp.

Ett försök med ändrad reglering genomfördes mellan 1997 och 2003. Målet med försöksregleringen var bl.a. att minska översvämningsproblemen, att gynna storlommens häckning och att minska regleringsamplituden i Fegen. Inriktningen var att skapa en helhetslösning som så långt möjligt tillgodoser både allmänna och enskilda intressen. Försöket genomfördes som en frivillig överenskommelse mellan berörda parter.

Försöket med ändrad reglering innebar endast att ändrade regleringsrutiner tillämpades vid befintliga regleringsdammar. Ombyggnader av dammar och andra vattenanläggningar behövde inte utföras. Strategin för att minska översvämningsproblemen var att under kontrollerade former sänka nivån i Fegen inför höst- och vårfloren, så att Fegen kunde fungera som en buffert. För att minska olägenheterna med låga vattenstånd höjdes sänkingsgränsen i Fegen med 25 cm under försöksperioden. Dämningsgränsen behölls oförändrad. Konstant vattennivå eftersträvades under storlommens häckningstid, 1 maj – 15 juni. Regleringen av Fegen utfördes därmed helt inom gällande dämnings- och sänkingsgränser enligt dom. ”

Resultatet med försöksregleringen har varit lyckat även om inte alla problem med regleringen av Kalvsjön och Fegen är eliminerade. Det enda klagomål som inkommit var att vissa markägare runt Kalvsjön väntat sig större effekt. För att försäkra sig om att naturvårdsnyttan med den ändrade regleringen är tillräckligt bra har Länsstyrelsen sammanfattat några punkter som bör utredas ytterligare.

Genom Länsstyrelsens hemställan om utredning av regleringens påverkan uppmanas Kammarkollegiet att utföra vissa biologiska inventeringar samt undersöka konsekvenserna av att höja sänkingsgränsen med ytterligare 1 dm (utöver den höjning som gjordes i försöken). Syftet med dessa inventeringar och undersökningar är att ta fram ytterligare beslutsunderlag för en omprövning av den gällande vattendomen. Hemställan skickades till Kammarkollegiet 2006-12-11. Länsstyrelsen väntar fortfarande på svar.²⁶

7. Naturen i Åsundenområdet

Fisk

Enligt övre Åsundens Fiskevårdsområde har siklöja minskat i antal. De individer som förekommer är dock storvuxna. Jarl Svahn, fiskerikonsulten på Länsstyrelsen i Västra Götalands län, menar att populationer går upp och ner sannolikt enligt naturliga cykler. Dessa cykler brukar ha 10-års periodicitet.

Till vänster visas resultatet efter kommunens inventering i Åsunden. Resultatet skiljer sig något från fritidsfiskarnas lista.

Siklöjan är mycket viktig för häckande smålom på exempelvis Komosse. Det är den höstlekande siklöjan som förekommer i området, den vårlekande siklöjan fanns tidigare med bedöms numera som utdöd²⁷.

En annan viktig art är ål som är nationellt hotad och uppsatt på den svenska rödlistan. Öring i Åsunden finns i ett svagt och unikt insjöbestånd. Öringen kan ha svårt att ta sig upp i Åsunden vid utloppet när det är lågvatten i sjön.

I Åsunden finns rikligt med gös, en art som är karakteristisk för eutrofierade sjöar. Gärsen har däremot minskat vilket är typiskt för sjöar där syrebrist förekommer²⁸.

Fågel

Storlom har tidigare häckat vid Åsunden men gör det förmodligen inte längre. Fiskgjuse däremot häckar vid sjön men det är inte fastställt om sjöregleringen har negativ påverkan på häckningen. Negativ påverkan kan istället förorsakas av brist på boträd och en allt ökande båttrafik. Det finns inte längre några fiskgjusar vid sjökanten, de har övergett den eller de öar de tidigare häckade på i Yttre Åsunden.

Om siklöjan skulle påverkas negativt av regleringen så kommer även smålommen att göra det.

För häckande arter som exempelvis skäggdopping skulle höga vattenstånd vid fel tid möjligen kunna dränka fåglarnas bon. Alternativt skulle låga vattenstånd innebära att boet hamnar på land. Störst risk för detta är där Åsunden är långgrund t ex vid Pineboåns mynning och vid Långegrund.

Vid höger ses en artlista från en del av Åsunden "Ruggeboviken" som i stora drag visar vilka våtmarksfåglar som häckar vid sjöarna. När det gäller rastande fåglar så är Långegrund särskilt intressant och denna lokal fungerar som bäst när vattennivån är under +163,3 m. Lokalen har viss betydelse för vadare eftersom inlandslokaler med möjlighet för rastande vadare är ganska sällsynta. Det bör dock noteras att det inte är några mängder av vadare som rastar på lokalen.

Fisk i Åsunden

Abborre (*Perca fluviatilis*)
Benlöja (*Alburnus alburnus*)
Bergsimpa (*Cottus poecilopus*)
Braxen (*Abramis brama*)
Gärs (*Gymnocephalus cernuus*)
Gädda (*Esox lucius*)
Gös (*Lucioperca sandra*)
Lake (*Lota lota*)
Mört (*Leuciscus rutilus*)
Nors (*Osmerus eperlanus*)
Regnbågsöring (*Oncorhynchus mykiss*)
Ruda (*Carassius carassius*)
Sarv (*Leuciscus erythrophthalmus*)
ev Sik. (*Coregonus lavaretus*)
Siklöja (*Coregonus albula*)
Sutare (*Tinca vulgaris*)
Ål (*Anguilla anguilla*)
Öring (*Salmo trutta*)

Häckande våtmarksfåglar vid Åsunden

Bläsand (*Anas penelope*)
Brunand (*Aythya ferina*)
Fiskgjuse (*Pandion haliaetus*)
Fisktärna (*Sterna hirundo*)
Grågås (*Anser anser*)
Häger (*Ardea cinerea*)
Kanadagås (*Branta canadensis*)
Knipa (*Bucephala clangula*)
Knölsvan (*Cygnus olor*)
Kricka (*Anas crecca*)
Måsfåglar (*Larus spp.*)
Rörsångare (*Acrocephalus scirpaceus*)
Skäggdopping (*Podiceps cristatus*)
Sothöna (*Fulica atra*)
Storskarv (*Phalacrocorax carbo*)
Storskrake (*Mergus merganser*)
Svalor (Familj Hirundinidae)
Sångsvan (*Cygnus cygnus*)
Sävspurv (*Emberiza schoeniclus*)
Trana (*Grus grus*)
Vigg (*Aythya fuligula*)

Musslor

Från att inte ha förekommit alls, för cirka 50 år sedan, har allmänheten observerat en kraftig ökning av musslor under slutet av 1900-talet och början av 2000-talet i Yttre Åsunden. Jan-Erik Andersson, Ulricehamns fågelgrupp, meddelar dock att det under hösten 2003 hittades uppskattningsvis 250 000 döda musslor vid Långegrund, till följd av lågt vattenstånd²⁹.

Kräftor

Enligt uppgift från Peter Wredin, Ulricehamns kommun, är signalkräftan på tillbakagång i Åsunden. För cirka fyra år sedan minskade antalet signalkräftor kraftigt i många av Sveriges sjöar och vattendrag. Vad som orsakade denna minskning är fortfarande oklart men en möjlig orsak kan vara en ökad medelvattentemperatur³⁰.

Figur 9. Döda musslor vid Långegrund 2003.

Vattenväxter

I Åsunden har en vattenväxtinventering genomförts av Länsstyrelsen i Älvsborgs län 1984. Samtliga växter som noterades vid inventeringen är arter som trivs i näringsrika vatten.

Vattenväxter i Åsunden

Bladvass (*Phragmites australis*)
Säv (*Scirpus lacustris*)
Gul näckros (*Nuphar lutea*)
Vattenpilört (*Persicaria amphibia*)
Jättegröe (*Glyceria maxima*)
Sjöfräken (*Equisetum fluviatile*)
Bredkaveldun (*Typha latifolia*)

8. Allmänna intressen i och runt Åsundensjöarna

I och runt Åsundensjöarna finns ett antal beslutade riksintressen och områdesskydd vars främsta syften är att skydda olika allmänna intressen i området. I tabell 4 redovisas de bestämmelser som påträffas i och en km runt Åsundensjöarna. Nedströms och uppströms Ätran råder givetvis liknande förhållanden med andra riksintressen och områdesskydd.

En förändring av befintliga förhållanden i området i form av en ändrad regleringsregim av Åsundensjöarna kan givetvis medföra en påverkan, både positiv och negativ, på de allmänna intressena. Vilken typ och omfattning av påverkan som blir aktuell är avgörande för möjligheterna att genomföra den önskade regleringsförändringen. En förändring av vattenståndsregimen i Åsunden kommer sannolikt även medföra påverkan i Ätran såväl uppströms som nedströms själva Åsunden.

Det åligger sökanden att genomföra nödvändiga utredningar och undersökningar för att identifiera vilken påverkan som förväntas, omfattningen av densamma samt föreslå eventuella skyddsåtgärder. I fallet med Åsunden finns ett antal olika beslutade områdesskydd och riksintressen vilka behöver tas hänsyn till vid en eventuell förändring av Åsundensjöarnas reglering. Ett par av de mest framträdande områdesskydden och riksintressena i området beskrivs nedan i närmare detalj.

Riksintressen

Tre olika riksintressen med totalt sex olika objekt berör området (tabell 4): naturvård, friluftsliv och kulturminnesvård. Riksintresset för *naturvård* berör hela Åsunden inklusive Torpasjön och värdekärnorna har beskrivits som såväl omgivande marker som själva sjön. Åsunden som sjö är en större, mesotrof sprickdalssjö med mycket hög biologisk funktion och förekomst av rödlistade arter. Som riksintresse för *friluftslivet* har Yttre Åsunden och Torpasjön utpekats. Värdekärnan här beskrivs som ett synnerligen värdefullt och omväxlande kulturlandskap med flera utsiktsplatser och tillgång till bad och camping. Riksintresset för *kulturminnesvård* berör tre olika objekt: Torpa (med bl.a. Torpa stenhus), Ätrons dalgång (N. om Åsunden) samt Marbäck, Gällstad.

Natura 2000 områden och naturreservat

Natura 2000 områden och naturreservaten i området överlappar varandra helt eller delvis. Identifierade objekt i det aktuella området utgörs av fyra Natura 2000 områden (Kråkeboberg, Korpeboberg, Attorp och Hofsnäs) och tre naturreservat (Kråkebo, Korpeboberg lövskogar och Torpanäset).

Skyddsområde för vattentäkt

Tre skyddsområden för vattentäkter påträffas i området (Ulricehamn, Högagärde-Fästeredssund och Marbäck). Samtliga är grundvattentäkter på lika avstånd från själva Åsunden. Marbäck bedöms inte påverkas av en ändrad vattendom.

Forn- och kulturminnen

I det aktuella området påträffas inte mindre än 427 olika identifierade forn- och kulturminnesobjekt via Riksantikvarieämbetets databaser. Lokalisering, utbredning och storlek varierar kraftigt mellan de olika objekten. Vid en eventuell förändring av regleringen i Åsunden är det fullt möjligt att vissa av objekten riskerar att påverkas i någon omfattning beroende på bl.a. objektets art, lokalisering och utbredning. Sannolikt skulle dock det stora flertalet av identifierade objekt inte påverkas nämnvärt av en förändrad vattenregim i Åsunden.

Fiskevårdsområden

Hela Ätran, både uppströms och nedströms Åsundensjöarna, tillsammans med själva sjöarna är uppdelad i ett stort antal fiskevårdsområden. Ett fiskevårdsområde är en juridisk person och har bildats för att samordna fiskets bedrivande och fiskevården i det aktuella vattnet.

Tabell 4. Områdesskydd, riksintressen och övriga allmänna intressen i och runt Åsundensjöarna.

Typ av intresse	Namn	Kommentar	Lagrum
Miljöfarlig verksamhet	Ulricehamn, Timmele, Marbäck och Hulu avloppsreningsverk	Till Ätran, Åsunden	
Miljöfarlig verksamhet	Gällstads avloppsreningsverk	Till Sämsjön	
Naturminnen	Näsboholm 1:2 - Sandslätt 2:1	Ekskog	Miljöbalken kap 7 § 10
Naturminnen	Stommen 8:1	En ek	Miljöbalken kap 7 § 10
Naturminnen	Torpa 2:1, Vasaeken	En ek	Miljöbalken kap 7 § 10
Fiskevårdsområde	Åsunden		
Fiskevårdsområde	Yttre Åsunden		
Fiskevårdsområde	Torpasjön		
Fiskevårdsområde	Ätran	Längs med hela Ätran till mynningen i Falkenberg	
Kommunala bevarandeprogram	Kulturområdet vid Torpa		
Natura 2000	Hofsnäs		Miljöbalken 7:27 m.fl.
Natura 2000	Kråkeboberg		Miljöbalken 7:27 m.fl.
Natura 2000	Korpeboberg		Miljöbalken 7:27 m.fl.
Natura 2000	Attetorp		Miljöbalken 7:27 m.fl.
Naturresevat	Kråkebo		MB kap 7 § 4
Naturresevat	Korpeboberg lövskogar		MB kap 7 § 4
Naturresevat	Torpanäset		MB kap 7 § 4
Riksintresse för friluftslivet	Yttre Åsunden - Torspsjön		MB kap 3 § 6 (NRL kap 2 § 6)
Riksintresse för kulturminnesvård	Ätrans dalgång		MB kap 3 § 6
Riksintresse för kulturminnesvård	Marbäck, Gällstad		MB kap 3 § 6
Riksintresse för kulturminnesvård	Torpa		MB kap 3 § 6
Riksintresse för naturvård	Åsunden - Torpasjöområdet		MB kap 3 § 6
Skyddsområde för vattentäkt	Ulricehamn	Grundvattentäkt	MB kap 7 §§ 21-22
Skyddsområde för vattentäkt	Fästeredssund	Grundvattentäkt	MB kap 7 §§ 21-22
Skyddsområde för vattentäkt	Marbäck	Bedöms ej påverkas i någon grad	MB kap 7 §§ 21-22
Områdesskydd av stora mark- och vattenområden	Område mellan Åsunden och Tolken		MB kap 3 § 2
Områdesskydd av stora mark- och vattenområden	Område mellan Dalsjöfors och Aplared		MB kap 3 § 2
Strategi för formellt skydd av skogsmark i Västra Götalands län. Länstyrelsens rapportserie 2006:41	Åsunden		
Markavvattningsföretag	Företag 115		
Markavvattningsföretag	Företag 354		

Sakägare

Den som känner sig berörd av förändringar som är förknippade med en ändring av vattenregleringen i Åsunden är sakägare. Det är dock upp till Miljödömsstolen att avgöra vem som kan anses drabbas av en förändrad vattendom och därmed vem som juridiskt kan kallas för sakägare. En intressant frågeställning är ju om samtliga kommuner nedströms är sakägare.

Om Ulricehamns kommun är verksamhetsutövare vid en omprövning av Åsundens vattendom är det upp till kommunen att i ansökan identifiera vilka de anser vara sakägare i frågan. Nedan följer en lista över de aktörer som skulle kunna vara sakägare vid denna typ av ärende.

Möjliga sakägare

1. Kommuner i anslutning till Åsundensjöarna och Ätran
2. Fastighetsägare
3. Fiskevårdsområdet
4. Ulricehamns kommun
5. Länsstyrelsen i Västra Götalands Län
6. Kammarkollegiet
7. Fiskeriverket
8. Naturvårdsverket m.fl.

Skadeersättning - i fallet Åsunden

Runt Åsunden och Yttre Åsunden finns 200 fastigheter. Ägarna till dessa fastigheter har rätt att kräva ersättning om en förändring av vattendomen skulle innebära en försämring för dessa fastigheter. Om alla berörda markägare skulle kräva ersättning skulle naturligtvis skadeersättningen bli väldigt omfattande och omöjlig för Ulricehamns kommun att bära. Av denna anledning har frågan om ändring av vattendomen i Åsunden tidigare lagts på is från Kammarkollegiets håll.

Man skulle dock kunna resonera som så att den regleringsförändring som föreslås endast kommer att förbättra förhållandet för fastigheter runt sjön och att det därför inte blir aktuellt med en skadereglering. Detta resonemang grundar sig på att den föreslagna förändringen ligger inom ramarna för nuvarande vattendom, att den endast är avsedd att gynna såväl naturen i Åsunden som boende runt sjön, samt att man räknar med att förändringen inte kommer att ha negativ effekt nedströms. Med detta som utgångspunkt skulle alltså skadeersättningen inte behöva vara något problem i Åsundenfrågan.

Sammanfattningsvis kan man säga att om man lyckas ta fram ett så bra förslag att ingen försämring sker, varken för boende runt sjöarna eller längre ner i Ätran, skulle en skadeersättning kunna undvikas eller minimeras.

En förutsättning för att ovanstående resonemang skall fungera är att man i arbetets inledning tar kontakt med fastighetsägare runt Åsunden för att undersöka inställningen till att förändra vattendomen i Åsunden. Om samtliga markägare visar sig vara positiva till detta bör tät kontakt hållas med dessa genom hela arbetets gång. Ett exempel från denna typ av samarbete kan ses under rubriken Fegen.

Den viktigaste informationen för att avgöra hur skaderegleringen ser ut är enligt Jordbruksverket att ta reda på om det nya förslaget innebär att högsta högvattenytan (HHW) ändras eftersom detta brukar vara den kritiska punkten för skadereglering. Jordbruksverket menar att om ingen förändring sker med avseende på högsta högvattenytan finns inte någon anledning till en skadereglering.

Om man anser att en skadereglering är nödvändig har Jordbruksverket uppskattat att en skaderegleringsprocess skulle kosta cirka 150 000. Vad den slutliga skadeersättningen skulle landa på är omöjligt att uppskatta. Skadestånd ska relateras till en eventuellt förändrad medelvattenyta till följd av en förändrad reglering. Om medelvattenytan höjs ökar risken för översvämningar vid höga flöden.

Kompletterande undersökningar

Vid en eventuell omprövning av Åsundens vattendom krävs en del kompletterande undersökningar. Dessa undersökningar och inventeringar ska ligga till grund för en bedömning av miljökonsekvenserna av en förändrad vattendom.

Vissa undersökningar ska ligga till grund för att avgöra om en förändrad miljödom står i strid mot uppsatta miljömål, regler eller policys. Exempel på detta kan vara hur miljömål uppfylls eller motarbetas, hur aktuella fiskevårdsområden påverkas samt påverkan på allmänna intressen. En annan typ av utredningar handlar om miljöpåverkan och hälsoeffekter av en förändrad vattendom. I detta fall undersöker man exempelvis vilka områden som skulle påverkas av en förändrad medelvattenyta, hur översvämningsrisken i Ätran skulle påverkas samt påverkan på människors hälsa.

Övriga faktorer som bör beaktas vid utökade undersökningar är exempelvis identifiering av miljöfarliga verksamheter, inventering av enskilda vattentäkter, enskilda avlopp samt hur markavvattningsföretag skulle påverkas av en förändrad vattenståndsregim i Åsunden. En viktig del av den kompletterande undersökningen är en skaderegleringsutredning.

9. Kostnadsbedömning

För att få en uppfattning om vad en omprövning kan komma att kosta är det nödvändigt att presentera de olika ingående momenten. Nedan presenteras en grov uppskattning som ger en indikation om vad de olika delarna av utredningen kräver för tid och resurser. En del i skattningens osäkerhet beror på vilka faktaunderlag som finns tillgängliga och vilka som behöver kompletteras. Utöver nedan angivna kostnader tillkommer eventuella skadeersättningar.

Tabell 5. Kostnadsuppskattning för de stora posterna vid en omprövning av vattendomen.

Område	Tidsåtgång, veckor	Extern kostnad kkr
Nationella/Regionala miljömål som kan påverkas.	1	
Kommunala miljömål.	1	
Fiskevårdområden i Åsunden och Ätran	1	
Skyddsområde för vattentäkt (2 st. Ulricehamn samt Högagärde-Fästeredssund).	2	
Översvämningsrisker i Åsunden.	2	50
Översvämningsrisker i Ätran nedström Åsunden pga. förändrade tappningsregler i Ätran.		150
Påverkan på erosion och skredrisker i Ätran beroende på en förändrad flödesregim i Ätran nedströms Åsunden.	2	100
Påverkan på kraftuttaget vid nedströms liggande kraftverk i Ätran beroende på en förändrad flödesregim.	2	
Påverkan på människors hälsa.	1	
Påverkan på fiskfauna i området.	2	
Påverkan på florán (över och under vattnet) i området.	1	
Påverkan på fågelfaunan i området (t.ex. häckande sjöfågel).	2	
Påverkan på annan fauna i området.	1	
Påverkan på miljöfarlig verksamhet (reningsverk, industrier, deponier etc.) i området beroende på förändrat medelvattenstånd i Åsunden.	1	
Påverkan på miljöfarlig verksamhet i området beroende på förändrad flödesregim i Ätran.	2	
Påverkan på enskilda vattentäkter.	1	
Påverkan på enskilda avlopp	1	
Påverkan på markavvattningsföretag	1	
Påverkan på fastigheter (ändrade markförhållanden, bryggor, byggnader etc.)	1	
Påverkan på vägar, broar etc.	1	
Påverkan/skada på jordbruksmark.	1	
Påverkan/skada på skogsbruksmark.	1	
Påverkan på övriga anläggningar i området.	1	
Påverkan på båttrafiken.	1	
Påverkan på nuvarande markanvändning.		150
Veckor	30	
Kostnad kkr/vecka	25	
Delsumma	750	450
Totalt	1 150 000	SEK

Förklaring till de stora posterna

Översvämningsrisker/framtagande av regleringsförslag(250 000 kronor)

Genom att göra en hydrologisk simulering med hjälp av HBV-modellen (Hydrologiska Byråns Vattenbalansmodell) kan ett nytt förslag till reglering av Åsunden tas fram. Modellen visar om vattenregimen i sjön förändras samt hur flödena i vattendraget nedströms påverkas.

För att kunna göra en simulering enligt HBW modellen krävs tillgång till en digital karta med noggrann indata över höjdförhållandena i aktuellt området framtaget via exempelvis flygfotografering och digital bildbehandling. För vissa särskilt känsliga områden kan även kompletterande manuella inmätningar av höjdförhållandena bli aktuellt.

Påverkan på erosion och skredrisker (100 000 kronor)

Förändrad reglering i kombination med förändrad tappning från Åsunden kan påverka erosion och omlagring av material i sjön likväl som skredriskerna längs med Ätran nedströms sjön. Magnituden av dessa risker kräver en utredning för att bl.a. identifiera vilka områden som riskerar att påverkas och hur denna påverkan kan tänkas se ut.

Påverkan på nuvarande markanvändning – skadereglering (150 000)

För att kunna göra en bedömning av påverkan på markanvändningen krävs uppgifter om nuvarande markanvändning, vattennivåer till följd av ny reglering samt höjd på markerna runt sjön. Med dessa uppgifter kan en skadereglering ske. Enligt Jordbruksverket är det intressant att se om det nya framtagna förslaget innebär att högsta högvattenytan (HHW) ändras eftersom detta brukar anses vara den kritiska punkten för skadereglering. Vidare anser Jordbruksverket att om ingen förändring sker med avseende på denna kritiska punkt finns heller inte någon anledning till en skadereglering. I kostnaden för skadereglering är eventuell kompletterande inmätning medräknad.

10. Pågående arbete i Ulricehamns kommun

SMHI har år 2000 tagit fram en ”Översiktlig översvämningskartering längs Ätran...” (SMHI D-nr 2000/156/204) på uppdrag av Räddningsverket. Efter det har Ulricehamns kommun försökt tillämpa dessa data i planerings- och bygglovsammanhang. Miljö- och byggnämnden har 2007 § 46 gjort en tolkning av materialet samt försökt att lägga in en säkerhetsmarginal för kommande klimatförändringar. I dag tillämpas 166,5 m som en restriktionsnivå för visst byggande.

Då befintligt material inte har den kvalitet som krävs har komplettering påbörjats. Etapp 1 innehållande flygfotografering samt laserscanning för att ta fram exakta höjdkurvor för Ulricehamns stad samt Näsboholm är utförd. Även kompletterande djuplodning och inmätning av Ätran och Fästeredssund är genomförda. Den hydrologiska analysen är inte beställd ännu, och väntas dröja då resurser för tillfället saknas.

Med detta underlag skulle en hydrologisk analys angående förändring av vattendomen för Åsunden underlättas.

Översvämningsrisker i framtiden

Regeringen har gett Miljöbalkskommittén tilläggsdirektiv att gå igenom vattendomar som kan ha betydelse för översvämningsrisker. Resultatet av utredningen skulle möjligen kunna ge nya förutsättningar för framtida förhandlingar i Åsundenfrågan.³¹

11. Referenser

Nedan följer de referenser som texten i rapporten hänvisar till.

-
- ¹ Åsunden och Sämsjöns reglering i Ätran: Förslag till ändringar av regleringsbestämmelser (1992-04-27).
 - ² Kommentarer från Miljö och planenheten, Länsstyrelsen Älvsborg, 1994-04-27, d.nr. 2475-5647-94
 - ³ Fråga om omprövning av Åsundens och Sämsjöns regleringar i Ätran, Kammarkollegiet, 1996-05-03, Dnr 22-3090-93
 - ⁴ Utredning beträffande Åsundens och Sämsjöns regleringar i Ätran, Erik Svensson, 1996-03-13
 - ⁵ Sammanträde i Ulricehamn den 9 sept.-97 angående Ätrons vattensystem osv. 1997-09-18
 - ⁶ Reglering av sjön Åsunden i Ulricehamns kommun, Länsstyrelsen i O-län, 2001-05-11, 247-56902-2000
 - ⁷ Ulricehamns kommun, 1993-01-18, Bilaga KS §123A
 - ⁸ Stadsarkitektkontoret, Tomas Almgren, 1992-10-23
 - ⁹ Ulricehamns kommun, 1993-01-18, Bilaga KS §123A
 - ¹⁰ Ulricehamns kommun, 1993-01-18, Bilaga KS §123A
 - ¹¹ Minnesanteckningar Ulricehamns kommun, överläggning ang. ev ompr. Av Åsunden Sämsjön 1996-06-12
 - ¹² Ang. reglering av sjön Åsunden i Ulricehamn, Tranemo samt Borås kommuner enligt dom från 27 november 1946. Div föreningar Fästeredssund och Åsunden, 1990-07-09
 - ¹³ Minnesanteckningar från överläggningar om eventuell omprövning av sjöarna Åsunden och Sämsjöns regleringar, Ulricehamns kommun, 1996-06-12
 - ¹⁴ Samtal med Lars Lind, Borås 2008-09-19
 - ¹⁵ Övre Åsundens Fiskevårdsområde, Roy Nygren 1993-03-01
 - ¹⁶ Minnesanteckningar från överläggningar om eventuell omprövning av sjöarna Åsunden och Sämsjöns regleringar, Ulricehamns kommun, 1996-06-12
 - ¹⁷ Minnesanteckningar från överläggningar om eventuell omprövning av sjöarna Åsunden och Sämsjöns regleringar, Ulricehamns kommun, 1996-06-12
 - ¹⁸ Ulricehamns kommun, 1993-01-18, Bilaga KS §123A
 - ¹⁹ Ulricehamns kommun, 1993-01-18, Bilaga KS §123A
 - ²⁰ Ulricehamns kommun, 1993-01-18, Bilaga KS §123A
 - ²¹ Ulricehamns kommun, 1993-01-18, Bilaga KS §123A
 - ²² Minnesanteckningar från överläggningar om eventuell omprövning av sjöarna Åsunden och Sämsjöns regleringar, Ulricehamns kommun, 1996-06-12
 - ²³ Angående reglering av Ätrons vattenflöde, Vattendirektivsgruppen Falkenberg, 2007-11-28
 - ²⁴ Ronnie Nordström, Svenljunga kommun 1993-03-08
 - ²⁵ Redovisning av regeringens uppdrag med anledning av skrivelsen Vissa fiskeripolitiska frågor. Fiskeriverket och Kammarkollegiet.
 - ²⁶ Hemställan om utredningar av regleringen påverkan på Fegen och Kalvsjön i Västra Götalands, Jönköpings och Hallands län, 2006-12-11, dnr 531-94369-8006
 - ²⁷ Muntligen Peter Wredin, Ulricehamns Kommun 2008-11-04.
 - ²⁸ Muntligen Arne Johlander, Fiskeriverket, 2009-01-08.
 - ²⁹ Minnesanteckningar från möte om Åsunden - Yttre Åsunden, 2003-04-16
 - ³⁰ Muntligen Arne Johlander, Fiskeriverket, 2009-01-08
 - ³¹ Reglering av sjön Åsunden i Ulricehamns kommun, Länsstyrelsen i O-län, 2001-05-11, 247-56902-2000